

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Diplomová práce

**Soudní soustava za vlády Marie
Terezie a Josefa II.**

Plzeň 2016

Barbora Niklová

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „*Soudní soustava za vlády Marie Terezie a Josefa II.*“ zpracovala sama. Veškeré prameny a informace, které jsem použila k sepsání této práce, byly citovány v poznámkách pod čarou a jsou uvedeny v seznamu použitých pramenů a literatury.“

V Plzni dne 30. března 2016

.....

Barbora Niklová

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu této diplomové práce JUDr. Antonínu Lojkovi, Ph.D. za cenné rady, podnětné připomínky a vstřícný přístup při tvorbě této práce.

Obsah

1. Úvod.....	8
2. Soudnictví v českých zemích od počátku státu do roku 1620	10
2.1. Zemský soud větší	10
2.2. Městské soudy	13
2.2.1. Koldínův městský zákoník	15
2.3. Celostátní soudy.....	16
2.4. Církevní soudy.....	20
2.5. Univerzitní soud.....	21
2.6. Soudy s hrdební pravomocí	21
2.7. Ostatní soudy	22
3. Organizace soudnictví v období feudálního absolutismu	26
3.1. Zemské soudy	26
3.2. Městské soudnictví	28
3.3. Soudnictví nad poddanými	30
3.4. Apelační soud	32
3.5. Komorní soud	33
3.6. Ostatní soudy	35
3.7. Soudní řízení u zemských soudů	37
4. Soudní soustava za Marie Terezie	41
4.1. Constitutio Criminalis Theresiana	42
4.1.1. Trestní pravomoc.....	44
4.2. Směnečné soudy	44
4.3. Vojenské soudnictví.....	46
4.4. Codex Theresianus univerzalis	46
5. Reforma soudnictví Josefa II.	48
5.1. Soudní organizace.....	48
5.1.1. Soudní organizace z hlediska trestního práva	48
5.1.2. Soudní organizace z hlediska civilního práva	50

5.1.2.1.	Soudy všeobecné.....	52
5.1.2.2.	Soudy privilegované	54
5.1.2.3.	Soudnictví vyšší	58
5.2.	Kodifikace trestního práva.....	59
5.2.1.	Všeobecný zákoník o zločinech a trestech za ně.....	59
5.2.2.	Všeobecný soudní řád kriminální.....	61
5.3.	Kodifikace civilního práva	62
5.3.1.	Obecný soudní řád josefínský	62
5.3.2.	Další kodifikační práce.....	64
6.	Závěr	66
	Resumé	68
	Seznam použité literatury	69

1. Úvod

Tato práce je zaměřena především na soudní soustavu za vlády Marie Terezie a Josefa II. Z důvodu kontinuity však zasahuje i do období dávno před vládou těchto dvou panovníků. Cílem této práce je objasnit, jak od počátku českého státu až do konce vlády Josefa II., vznikaly soudy, jak se měnily jejich názvy, kompetence a organizační uspořádání.

V první části práce se věnuji soudnictví od počátku českého státu do roku 1620. Velký důraz je tu kladen především na zemský soud, který měl v tomto období nejvýznamnější postavení, a proto je zde podrobně popsáno i řízení před tímto soudem. Nelze samozřejmě opomenout i městské soudnictví, jelikož ve 13. století začíná velký rozmach zakládání měst a s tím vzniká i nová vrstva obyvatelstva. S městským soudnictvím je úzce spjato vydání Koldínova městského zákoníku roku 1579. Dále je zde popsán vznik dvorského, komorního a apelačního soudu, jakožto celostátních soudů a také již ne s tak velkým důrazem soudy církevní, soudy s hrdelní pravomocí a ostatní soudy, jako například menší zemský soud či soudnictví židovské.

Další část práce je zaměřena na soudnictví v období feudálního absolutismu. Ten začíná druhou pražskou defenestrací, která vedla ke stavovskému povstání, ukončenému roku 1620 porážkou stavů na Bílé Hoře. S touto porážkou byla moc stavů výrazně oslabena a dochází k absolutistické moci panovníka, což se jistým způsobem odráží i v soudnictví. Zásadní změny byly provedeny v procesním řízení, kdy se začíná dávat přednost písemnému procesu a je zrovnoprávněna čeština s němčinou.

V následující kapitole je rozvedena soudní soustava za vlády Marie Terezie. Nejzásadnější změnou v tomto období je zavedení tří soudních instancí. Další významnou novinkou je vznik směnečných soudů, které vznikly v důsledku rozvoje výroby a obchodu. Za vlády Marie Terezie dochází k vydání Hrdelního soudního řádu Marie Terezie, kde již naprosto vítězí formální důkazní teorie a

nejdůležitějším důkazním prostředkem se stává tortura. Dále dochází k pokusům o vydání občanského zákoníku s názvem Codex Theresianus univerzalis.

V poslední části práce je popsána soudní soustava za Josefa II. Největší význam zde mělo oddělení soudnictví od státní správy a profesionalizace výkonu soudnictví. Za Josefa II. vznikla nová soudní soustava. Tato nová soudní soustava byla tvořena soudy všeobecnými, privilegovanými a zvláštními, které jsou v práci podrobně popsány, a pro které byl stěžejním zdrojem článek od Václava Šolleho *Civilní soudnictví předbřeznové v českých zemích*. Dále je tato část zaměřena na kodifikační úsilí Josefa II., kdy byly vydány právní předpisy: *Všeobecný zákoník o zločinech a trestech za ně*, *Všeobecný soudní řád kriminální* a *Obecný soudní řád josefínský*. Snahou Josefa II., stejně jako Marie Terezie, byla kodifikace občanského práva. Za života Josefa II. však občanský zákoník, i přes veškeré úsilí kodifikační komise, vydán nebyl. Stalo se tak až v roce 1811, kdy bylo občanské právo kodifikováno pod názvem *Všeobecný občanský zákoník rakouský*.

2. Soudnictví v českých zemích od počátku státu do roku 1620

České soudnictví má velmi bohatou historii. V každém období měly soudy různá oprávnění, jiné názvy a měnil se i jejich počet. Lid už od počátků toužil po spravedlnosti, potřeboval mít někoho, kdo by spravedlivě soudil jejich vzájemné spory.¹

V úplných počátcích českého státu byl nejdůležitější osobou vladař, který byl i nejvyšším nositelem soudní moci. Panovník byl náčelníkem vojenské družiny a správní systém, který odpovídal družinné soustavě, byla soustava hradská. *„Rozhodováním na hradech se zabývali sudí a vladaři, v panovníkově sídle pak jako vrchní soudní orgán dvorský sudí, který byl k ruce samému panovníkovi jako nejvyššímu soudci.“*² Hradská správa byla později nahrazena správou krajskou, kdy v čele krajů stáli poprávci, jejichž hlavním úkolem bylo stíhat zločince.

Při osobě panovníka působil dvorský sjezd. Ten se zabýval především majetkovými a trestními spory. Na jeho shromážděních zasedali velmoži a církevní hodnostáři a předsedal mu dvorský sudí. Z těchto dvorských sjezdů se postupně vyvinul zemský sněm, královská rada a zemský soud. Každá z těchto institucí měla jinou pravomoc. Zemský sněm si zachoval svou rozhodovací pravomoc, zemskému soudu příslušelo rozhodovat spory mezi šlechtici a královská rada měla převážně poradní funkci.³

2.1. Zemský soud větší

Šlechta postupně začala být nápomocná panovníkovi při správě země, což mělo vliv na změnu charakteru některých institucí. *„Zejména to byl zemský soud, který po smrti Přemysla II. přešel do rukou šlechty a stal se hlavním místem, kde*

¹ ADAMOVI, Karolína. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Vyd. 1. Praha: LexisNexis CZ, 2005, str. 9

² KLABOUCH, Jiří. *Staré české soudnictví: (jak se dříve soudívalo)*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1967, str. 121

³ ADAMOVI, Karolína. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Vyd. 1. Praha: LexisNexis CZ, 2005, str. 9

*šlechta formulovala své postoje, vytvářela své právo.*⁴ Nejvýznamnějším šlechtickým soudem byl zemský soud větší. Vznikl ve 2. polovině 13. století z dvorských sjezdů. Na zemském soudě vyšším zasedali nejvyšší zemští úředníci: nejvyšší komorník, který působil v oblasti financí státu, sudí, kterému náleželo vést agendu zemského soudu, písař vedl agendu zemských desek a soudní písemnosti a purkrabí, který byl hlavou moci výkonné a zastupoval panovníka.⁵ Přisedícími na soudě byli zástupci šlechty, jejich počet se v průběhu existence soudu měnil, ale nakonec se ustálil na dvaceti. V Čechách měli 12 míst páni a 8 rytíři a na Moravě bylo 14 pánů a 6 rytířů. Soud zasedal 4krát ročně, soudilo se dva až tři týdny a vždy jen dopoledne. Řízení před tímto soudem bylo vcelku složité a dělilo se na 3 stádia: pŕuhon, líčení pře a exekuce. Český zemský soud větší zasedal na Pražském hradě a projednával spory, které se týkaly majetku šlechty a v trestních věcech byl někdy příslušný i pro měšťany.⁶ Na zemský soud měly spadat především spory mezi šlechtici, tedy ty, ve kterých šlechtic vystupoval jako žalovaná strana. Zpočátku mohli šlechtu žalovat i poddaní, ale již ve 14. století bylo stanoveno, že poddaní nesmějí žalovat svou vlastní vrchnost a od počátku 16. století platilo, že poddaní nesmějí vůbec zahajovat řízení a musí tak činit jejich jménem jejich pán. Pro osobní příslušnost soudu byla důležitá Svatováclavská smlouva, uzavřená mezi šlechtici a královskými městy v roce 1517, která byla postavena na zásadě příslušnosti žalované strany, což ovšem neplatilo bezvýhradně. Před zemský soud větší příslušel v soukromoprávních sporech i sám panovník, jehož zájmy hájil královský prokurátor.

Významné postavení zemského soudu spočívalo také v tom, že mu byly postupovány pře od jiných šlechtických soudů. Ne však jako opravné či dozorčí prostředky, nýbrž kvůli odborné náročnosti, kterou nechtěly tyto soudy samy řešit. Proti rozhodnutí zemského soudu neexistovaly žádné opravné prostředky, ani se

⁴ SCHELLE, Karel. *Dějiny české veřejné správy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, str. 15

⁵ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, str. 39

⁶ KLABOUC, Jiří. *Staré české soudnictví: (jak se dříve soudívalo)*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1967, str. 169

dotyční nemohli obrátit na panovníka, ten mohl udělovat pouze milost proti rozsudkům trestněprávní povahy, které směřovaly ke ztrátě hrdla, cti či statků.⁷

„Hlavní kompetence soudu ležela bezpochyby v oblasti řešení právních sporů, a to (nahlíženo dnešními očima) v oblasti civilně- i trestněprávní.“⁸ Zemský soud však vykonával i nespornou agendu, ze které byl nejvýznamnější vrchnoporučenský dohled nad sirotky vyšších stavů. Nezletilci potřebovali, s ohledem na svou omezenou způsobilost a nezkušenost, vyšší míru ochrany. Formálně se za nejvyššího ochránce sirotek považoval panovník, ale zemský soud mu v tomto velmi konkuroval. Poručenství bylo nejčastěji svěřováno pokrevním příbuzným sirotkům. Podobně jako sirotci byly chráněny i osoby s omezenou právní způsobilostí, a to rozumově nedostatečné. Také ženy měly v tomto období omezenou způsobilost. V tomto případě se na zemském soudu řešily otázky jejich věna. Zemský soud se zabýval rovněž otázkou udělování zletilosti a opatření cti. Soud mohl dotyčné osobě snížit čest v případě, že došlo ke zpochybnění zachovalosti šlechtické osoby. Další kompetencí zemského soudu bylo prohlásit ve výjimečných případech fyzickou osobu za mrtvou.⁹

Jak již bylo řečeno, zemský soud větší měl tři stádia. Prvním stádiem byl půhon, v podstatě přípravné řízení. Zpočátku zde byla iniciativa soukromého žalobce. Jeho úkolem bylo postavení žalovaného před soud. Od 16. století předvolával žalovaného soud. Půhon měl hnát žalovaného před soud, měl obsahovat jména komorníků, kteří ho zajišťovali, jména stran, jaké věci se týká, den předvolání žalovaného a později také jakými důkazy se žalobce bude hájit. Půhon doručovali komorníci nebo půhončí do sídla žalovaného. Žalobce musel uhradit určitou částku, která měla sloužit k tomu, aby byl půhon přepsán z půhonných knih do knih žalobních.¹⁰

Druhým stádiem bylo líčení pře. „Většimu zemskému soudu předsedal panovník (na Moravě v zastoupení panovníka zemský hejtman) a u jeho nohou

⁷ STARÝ, Marek. *Přední klenot zemský: větší zemský soud Království českého v době rudolfínské*. Praha: Auditorium, 2014, str. 22-30

⁸ STARÝ, Marek. *Přední klenot zemský: větší zemský soud Království českého v době rudolfínské*. Praha: Auditorium, 2014, str. 33

⁹ STARÝ, Marek. *Přední klenot zemský: větší zemský soud Království českého v době rudolfínské*. Praha: Auditorium, 2014, str. 33-45

¹⁰ ADAMOVIČ, Karolína. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Vyd. 1. Praha: LexisNexis CZ, str. 10-12

*sedával nejvyšší purkrabí, který držel na znamení své výkonné moci hůl a pokud panovník nebyl přítomen, v předsednictví jej zastoupil.*¹¹ Dále zde byli také nejvyšší zemští úředníci a představitelé šlechty jako přísedící, nejvyšší komorník, zemský sudí (ten řídil jednání), nejvyšší písař s podřízenými písaři, místopurkrabí, purkrabští holomci, starosta komorníci a zemský řečník. Před zahájením soudu se konalo svědčení pŕihonu, což byl důkaz, že byl žalovaný předvolán. Pokud se jedna ze stran nedostavila k řízení, druhá strana uspěla na základě kontumačního rozsudku a obě strany si zde byly rovny. Samotné líčení pře pak probíhalo tak, že zemský řečník přednesl žalobu a k té se posléze obě strany vyjádřily. Dále jim byly kladeny různé otázky. Následovalo dokazování a uplatnit se mohly jen takové důkazy, které byly předem oznámeny úředníkům. Po dokazování se soudci odebrali k poradě o rozsudku. Rozsudek se přečetl a tím se líčení ukončilo.

Posledním stádiem byla soudní exekuce. Stejně jako dnes představovala nucený výkon rozhodnutí soudu, pokud ten, kterému byla uložena povinnost, dobrovolně neplnil.

2.2. Městské soudy

Ve druhé třetině 13. století byl v českých zemích velký rozmach, co se týče zakládání měst. Vytvořila se zde zcela nová vrstva obyvatelstva, a tím i potřeba začít soudit spory jiného druhu. Jednalo se převážně o majetkové spory měšťanů, které zahrnovaly dluhy, zástavy, rukojemství atd.¹²

Městské právo bylo zpočátku velmi nejednotné. Jedna z příčin byla, že v českých zemích byly dvě oblasti práva a to právo saské-magdeburské, které ovládalo severská města a právo norimberské, ovlivňující střed a jih. Městské právo bylo sjednoceno až vydáním Koldínova městského zákoníku roku 1579.¹³

¹¹ ADAMOVIÁ, Karolina. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Vyd. 1. Praha: LexisNexis CZ, str. 12

¹² KLABOUCH, Jiří. *Staré české soudnictví: (jak se dříve soudivalo)*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1967, str. 19

¹³ ADAMOVIÁ, Karolina. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Vyd. 1. Praha: LexisNexis CZ, str. 19

Městské soudnictví bylo velmi rozmanité. Vztahovalo se v podstatě na všechny záležitosti měšťanů. Nezřídká měla města právo zakročit i proti šlechticům, kteří se ve městě nějak provinili. Měšťané museli být při provinění vždy souzeni městským soudem. V městském soudnictví se zpočátku projevoval samosprávný prvek a to tak, že si měšťané mohli vyřizovat provinění sami, vyjma hrdelních trestů. Obsah městského práva byl stanoven vždy zakladatelem města, činností městské rady a různými hospodářskými a politickými poměry v jednotlivých městech. Nejdůležitější osobou byl u městských soudů rychtář, který byl v čele městské rady. Nejvýznamnějším soudem byl zahájený soud. Tento soud zasedal veřejně čtyřikrát do roka a byl zahajován zvláštním ceremoniálem. Vyřizoval civilní i trestní věci týkající se měšťanů. *„Na něj časově navazoval obvykle tzv. zavítý soud, posudek, vyřizující kompetenčně tytéž záležitosti, a to případy nevyřízené na zahájeném soudu nebo záležitosti méně důležité“*.¹⁴

Běžné věci byly v pravomoci obyčejných soudů, ty zasedaly nepřetržitě a bylo zde zapotřebí pouze několika konšelů v čele s purkmistrem. Drobná pořádková provinění obstarával rychtář, který se staral ve městě o bezpečnost a byl příslušný k zatýkání zločinců. U všech typů soudů bylo možné odvolání, to vyřizoval tzv. výroční soud, kterému předsedal podkomoří a kromě odvolání byl příslušný také k nejdůležitějším záležitostem týkající se celého města.

Řízení u městských soudů probíhalo obdobně jako u zemského soudu většího. Žalovaný byl obeslán půhonem, který mu ukládal dostavit se co nejdříve k soudu, jinak mohl spor prohrát kontumačním rozsudkem. Jednání probíhalo ústně a řídil jej rychtář. Byla přečtena žaloba, účastníci se k ní mohli vyjádřit a provést důkazy na podporu jejich tvrzení. Soud poté rozhodl. Muselo to být jednomyslné rozhodnutí, a pokud nebylo, případ se postoupil vyšší instanci, popřípadě pánu města. Rozsudek nemusel být vyneseno ihned, ale mohl se odložit a soudci mohli požádat vrchní soud o radu. Zde je rozdíl od zemského soudu vyššího, který byl povinen rozsudek vyhlásit hned. Poražený měl právo se odvolat k vrchnímu soudu a od roku 1548 i k soudu apelačnímu. Ten měl rozhodnout do jednoho měsíce. Pokud byl poražený stále nespokojen, mohl žádat o revizi procesu panovníka. Měl

¹⁴ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005, str. 206

na to lhůtu deseti dnů. Když nepomohla ani revize, byl poražený odsouzen. Jestliže nesplnil dobrovolně povinnost, která mu byla uložena, nastoupila opět exekuce. U městských soudů byla na prvním místě osobní exekuce, a když ta nepomohla ke splnění uložené povinnosti, nastoupila exekuce věčná.¹⁵

2.2.1. Koldínův městský zákoník

Roku 1579 byla vydána kodifikace pod názvem „Práva městská království českého“, dále jen Koldínův zákoník, která dovršila vývoj městského práva v Čechách. Jeho autorem byl český právník Pavel Kristián z Koldína. V jeho zákoníku se projevuje snaha o zachování politického postavení měst a také vliv měst v zápase se šlechtou. Tento zákoník se stal skutečnou učebnicí městského práva a posílil postavení Starého Města pražského. Přijímá ochotně cizí vlivy, jestliže vyhovují potřebám domácí praxe. Vyniká zde vliv římského práva a z šlechtického práva přebírá řadu ustanovení. V českých zemích platil Koldínův zákoník více než 200 let. Nejdříve ovládl všechna česká města, od roku 1697 města moravská a v letech 1717-1734 i města slezská. Ve své německé podobě se dokonce stal i jedním z podkladů pro Codex Theresianus.¹⁶

Koldín svůj zákoník pojal velmi prakticky, z teorie v něm nalezneme velice málo. Podle něj má být právo založeno na spravedlnosti. Za důležité pilíře spravedlnosti pokládá Koldín tři zásady: nikomu neškodit, čestně žít a každému dát co jeho jest. Právo dělí Koldín na právo veřejné (jus publicum), které se vztahuje na všechny a právo soukromé (jus privatum), vztahující se jen na určité osoby a určitá území. Právo soukromé dělil na tři skupiny:

- 1) Jus naturale – právo přirozené, jehož zdrojem je Bůh,
- 2) Jus gentium – právo národů,
- 3) Jus civile – městské právo psané, které je závazné pro obyvatele měst.

¹⁵ ADAMOVIČ, Karolína. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Vyd. 1. Praha: LexisNexis CZ, str. 21

¹⁶ MALÝ, Karel. *Koldínův zákoník jeho dílo v dějinách českého práva*, in: Pavel Kristián z Koldína: sborník příspěvků ze stejnojmenné konference. Klatovy: Město Klatovy, 2015. Klatovy v prostoru a čase, str. 16-21

Kromě tří základních zásad tvořící spravedlnost, vyznává i další zásady. Jsou to zásady: nikdo nemůže být soudcem ve své věci, budiž slyšena i druhá strana, smlouvy se mají dodržovat, dále zásada, že nikdo nemůže převést na jiného více práv než má sám a nesmíme zapomenout na zásadu - neznalost zákona neomlouvá.¹⁷

Koldínův zákoník obsahuje zejména ustanovení majetkového, trestního a procesního práva. Skládá se z jednotlivých článků a rozčleněn je na 19 oddílů. První kapitola s názvem O spravedlnosti a právu, pojednává o právu obecně. Další kapitola obsahuje přehled práv a povinností konšelů. Následujících 13 kapitol pojednává o procesních ustanoveních, kde je popsán proces před městským soudem, jeho jednotlivé části a náležitosti. V dalších kapitolách nalezneme právo rodinné, dědické, závazkové, obchodní, stavební a sousedské. Posledními 12 kapitolami jsou kapitoly o právu trestním. V těchto kapitolách nalezneme obecná ustanovení o způsobech zavinění, druhy trestů, pravidla ukládání trestů a také skutkové podstaty některých trestných činů.¹⁸

2.3. Celostátní soudy

V českých zemích existovaly tři soudy s celostátní působností: dvorský soud, apelační soud a komorní soud.

Dvorský soud působil nejspíše od roku 1337 za vlády Jana Lucemburského, kdy se začíná v pramenech znovu objevovat titul sudí dvorský. Nejcennějším pramenem pro dějiny dvorského soudu jsou desky dvorské, které se však zachovaly v úplnosti až od roku 1380. Shodou okolností je tento rok důležitým mezníkem ve vývoji dvorského soudu, jelikož byl již stálou institucí s přesně vymezenými pravomocemi a ustáleným postupem řízení. Od této doby nedochází k jeho dalšímu vzestupu, ale naopak dochází k jeho pozvolnému ustupování a omezování jeho pravomocí. Vznik dvorského soudu je vázán na snahy Karla IV.,

¹⁷ADAMOVÁ, Karolína. *Pojetí práva v Koldínově zákoníku*, in Pavel Kristián z Koldína: sborník příspěvků ze stejnojmenné konference. Klatovy: Město Klatovy, 2015. Klatovy v prostoru a čase, str. 22-24

¹⁸MIOŠGOVÁ, Kateřina. *Trestní právo v Koldínově městském zákoníku*. Plzeň, 2014. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Katedra právních dějin.

který v Čechách zastupoval svého otce, sjednotit správu království a z potřeby upevnit kázeň a přesnost panovnického aparátu. Zpočátku to však ještě nebyl soud dvorský království českého, ale úřad dvora markrabí Karla. Karel IV. věděl, že je nutné omezit vzrůstající moc šlechty. Proto bylo jedním z prvních závažných organizačních opatření zřízení dozorčího orgánu nad služebnictvem a královským úřednictvem, který rozhodoval spory mezi osobami, jež byli podrobeni jeho pravomoci. Český stát byl v této době téměř rozvrácený a zchudlý a vyžadoval si pevnou vládní organizaci, které mělo být dosaženo obnovením úřední disciplíny. Karel IV. mající zkušenosti s touto otázkou již z Itálie, tak zřídil tento úřad jako panovníkův zástupce pověřený správou království. V roce 1337 se tedy objevuje první zmínka o dvorském sudím a také má určitý význam to, že se markrabí Karel nepohodl se svým otcem Janem Lucemburským, který uvěřil, že Karel usiluje o svou vlastní vládu a zbavil ho jeho pravomoci. Karel proto z Čech odešel a Jan si uvědomil, že dobře organizovaná správa království je velice důležitá a převzal tak některé součásti vládního aparátu vybudované Karlem.

Soud dvorský se od počátku řídil českými procesními obyčeji a jeho příslušnost byla přizpůsobena soudnictví v českém státě. Zmínky o dvorském soudu nalezneme i v Knize Rožmberské, nejstarší česky psané právní památce. Zde je obsaženo v článku 58, jak se pohánělo před dvorský soud, a v článku 128 máme zachycen postih rukojmích proti neplnícímu dlužníkovi. V soudním řízení o dluhy totiž došlo založením dvorského soudu k důležité změně, neboť byla tato agenda odejmuta zemskému soudu a přikázána soudu dvorskému.

„Soud dvorský byl v nejstarší době úřadem odvislým přímo od krále a jeho osazování úředníky příslušelo králi.“¹⁹ Dvorští sudí byli zásadně jen ze stavu panského a byli nezávislí na soudu zemském. Řízení před tímto soudem bylo velice podobné tomu před soudem zemským. Panovník tu měl soudit sám nebo tuto pravomoc delegovat na některého úředníka. Věcná příslušnost byla dána předmětem sporu, který svou povahou patřil před soud dvorský nebo delegací panovníkovou v záležitostech patřících k soudu panovníkovou. Jeho kompetence byly poměrně široké, rozhodoval například spory služebníků králových o dluhy, dědiny, škody a zmatky, rozhodoval záležitosti, které mu panovník sám přikázal,

¹⁹ KEJŘ, Jiří. *Počátky dvorského soudu: (příspěvek k historii překonávání feudální rozdrobenosti ve starém českém státě)*. Praha: Československá akademie věd, 1956, str. 24

dále spory o listiny a dluhy křesťanů i židů a byli jím také souzeni manové větší i menší a násilníci a výbojnici. Místní příslušnost byla určena hranicemi českého království. Karel IV. se snažil upravit funkční příslušnost tak, že se dvorský soud měl stát odvolacím soudem pro všechny ostatní soudy, to se mu však nepodařilo.

V dalších letech, již od doby vládnutí Václava IV. postavení dvorského soudu velmi klesá, poklesem panovnickovy moci a opětným stoupáním moci šlechty. V 15. století se již zabýval jen odúmrtími a záležitostmi manskými a po tom, co se král Vladislav vzdal odúmrtního práva, působil soud už jen ve věcech lenních.²⁰

Soud komorní byl dalším celostátním soudem. „*Komorní soud vznikl koncem 14. století jako výraz panovnickových snah čelit ovládnutí ostatních soudů (zvláště zemského) šlechtou.*“²¹ Vznikl nejspíše za vlády Václava IV, jeho vzniku předcházela zemský soud a soud dvorský. Jeho shromáždění se konala pravidelně v Praze v královské komoře, odtud plyne i jeho název. Jeho pravomoc byla s největší pravděpodobností všeobecná. Předsedal mu panovník a v jeho nepřítomnosti vysoký úředník, např. nejvyšší hofmistr, který se později stal předsedou namísto panovníka.²² Nebyl celostátním soudem příliš dlouho, protože za panování Vladislava Jagellonského o svou působnost částečně přišel a byl pravomocný jen v Království českém. Po přesídlení krále do Uher v roce 1499 se komorní soud stal radou a soudem zemských hejtmanů. Zemské zřízení z roku 1530 podrobněji ustanovovalo komorní soud, hlavně zasedání přisedících. „*V roce 1534 Ferdinand I., který byl nespokojený s průtahy při jednání celostátních soudů, vydal Zřízení o komorním, hejtmanském i dvorském soudu.*“²³ Komorní soud se tímto spojil se soudem hejtmanským v jeden soud. Od 16. století soud obstarával zejména delikty namířené proti králi. Řízení bylo opět podobné řízení u zemského soudu většího. Po skončení řízení se vyhlašoval nález. I zde, v případě nesplnění povinnosti dobrovolně, nastupovala exekuce.

²⁰ KEJŘ, Jiří. *Počátky dvorského soudu: (příspěvek k historii překonávání feudální rozdrobenosti ve starém českém státě)*. Praha: Československá akademie věd, 1956, str. 8-30

²¹ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, str. 63

²² KREUZ, Petr. *Postavení a působnost komorního soudu v soustavě českého zemského trestního soudnictví doby předbělohorské v letech 1526-1547*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2000, str. 79-80

²³ ADAMOVIČ, Karolína. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Vyd. 1. Praha: LexisNexis CZ, str. 28

Apelační soud vznikl v roce 1548, jako jeden z trestů k potrestání účastníků odboje, kterými byla odbojná města, prvního protihabsburského stavovského povstání v roce 1547. Ferdinand I. měl v úmyslu pomocí tohoto soudu kontrolovat právní život ve městech a jejich jurisdikci. Tento soud podléhal pouze panovníkovi a příslušelo mu rozhodovat o odvoláních, pokud někdo nebyl spokojen s rozhodnutím městského nebo královského soudu. To bylo zakotveno v instrukci Ferdinanda I., která byla vydána 20. 1. 1548 v Augšpurku. Rada nad apelacemi byla koncipována jako všeobecná odvolací instance, byl to tedy vrchní soud nad všemi městskými soudy v Čechách, na Moravě, v Horním a Dolním Slezsku a v obou Lužicích. Jeho činnost byla zahájena 8. 2. 1548, kdy rozhodoval o prvním odvolání proti rozhodnutí rady Starého Města pražského ve věci kšaftu Anny Chodovské z Chrastu. Rozhodoval většinou o odvoláních týkajících se závažnějších případů, jako například trestněprávními delikty směřujícími proti zdraví a životu člověka. V jeho kompetenci byly civilní i trestní záležitosti. V trestních věcech rozhodoval o těch záležitostech, které se týkaly selského a ostatního neusedlého lidu, jestliže tyto záležitosti soudily v první instanci rady královských měst, krajští hejtmané a vrchnostenské soudy, které měly od panovníka uděleno zvláštní oprávnění. Jeho působnost se vztahovala především na měšťany a lid zdržující se ve městech, ale také na vyšší stavy v případě, že se jednalo o jejich šosovní majetek. Jestliže se tedy někdo rozhodl odvolat, musel učinit oznámení do 14 dnů první instanci o tom, že se odvolává a složit takzvané důkladní peníze, což byl vlastně soudní poplatek. Po uplynutí 14denní lhůty měla osoba ještě 6 dní na to, aby podala odvolání, uvedla důvody, proč se odvolává a obeznámila s tím i druhou stranu řízení. Soud vyřizoval odvolání v tom pořadí, ve kterém k němu došla. Rozsudek byl poté vydáván jménem panovníka. Při závažnějších případech měli radové apelačního soudu možnost požádat panovníka o pomoc, a pokud nebyl panovník přítomen, tak místodržícího Českého království.

V již zmíněné instrukci bylo také stanoveno složení soudu. Apelační soud se skládal ze 4 pánů, 4 měšťanů, 2 rytířů a 4 doktorů práv. Radové apelačního soudu byli královskými placenými úředníky a odpovědní byli panovníkovi. Nesměli mít bez panovníkova svolení vedlejší zaměstnání, které by jim bránilo ve výkonu funkce, a také nesměli bez povolení opustit Prahu. Soud zasedal nepřetržitě a

jednání se konala v pondělí, v úterý a v pátek. Řídil se římsko-kanonickým procesem, jednání se konalo především písemně a jednacím řečí byla čeština a němčina. Soud měl rozhodovat do 30 dnů od registrace odvolání sekretářem většinou hlasů, přičemž usnášeníschopný byl za přítomnosti 9 radů. Apelační soud mohl sám rozhodnout, mohl tedy rozhodnutí potvrdit, změnit nebo zrušit. Původně bylo zamýšleno, že apelační soud bude všeobecná odvolací instance pro všechny soudy, a to i včetně zemských soudů. Šlechta se tomuto ale velmi bránila, jelikož nechtěla, aby byl porušen obyčej, podle kterého nebylo přípustné odvolání od zemského soudu. Soud si však osoboval právo rozhodovat o záležitostech šlechticů jako první instance. V roce 1575 se šlechta domohla toho, aby příslušníci panského a rytířského stavu nebyli povinni se zodpovídat apelačnímu soudu. Apelační soud vydával ještě takzvané slepé rozsudky a to v případě, kdy první instance apelační soud žádala o radu při rozhodování. V roce 1575 byly slepé rozsudky zakázány, neboť se apelační soud řídil pouze písemnostmi, které mu první instance zaslala, tudíž nemohl rozhodovat příliš objektivně.

Rozhodnutí apelačního soudu mohlo být na žádost předloženo panovníkovi k revizi. Jelikož docházelo k častým nepodloženým a neodůvodněným žádostem o revizi, král Maxmilián stanovil, že pokud někdo podá bezdůvodnou či zbytečnou žádost, zaplatí pokutu a bude zavřen na dva týdny do vězení. Řízení o revizi probíhalo před komorním soudem.²⁴

2.4. Církevní soudy

Počátky církevních soudů se odvíjí od dob šíření křesťanství, tedy do 9. století. Církevní soudnictví nebylo přímou součástí naší právní kultury i přesto, že zasahovalo do určitých vztahů světských osob, bylo nadstátní organizací a nejvyšší odvolací instancí mimo české země, vše vycházelo přímo z Říma.²⁵

²⁴ ADAMOVIČ, Karolína. *Apelační soud v českém království v letech 1548-1651*. in: *Collectanea opusculorum ad iuris historiam spectantium Venceslao Vaněček septuagenario ab amicis discipulisque oblata: pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1975, str. 101-112

²⁵ KLABOUCH, Jiří. *Staré české soudnictví: (jak se dříve soudovalo)*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1967, str. 150-151

Později, přibližně od 13. století, se začalo církevní soudnictví rozvíjet více. „Církevní soudy byly příslušné zejména pro spory kleriků, spory o církevní statek, spory o lichvu a spory manželské“.²⁶ Působil zde pravidelný biskupský soud, v čele s biskupem nebo vikářem. Strany byly zastoupeny advokáty a prokurátory a řízení zde bylo písemné, oproti světským soudům, kde bylo řízení ústní.

2.5. Univerzitní soud

Mezi církevní soudy se řadí i akademická jurisdikce, konkrétně univerzitní soud pražského vysokého učení. Soudcovské právo přímo plynulo ze zakládací listiny Karla IV. z roku 1348, kterým založil Karlovu univerzitu. Hlavní osobou zde byl rektor univerzity a ten řešil spory příslušníků univerzity. Byly to spory například týkající se urážek nebo fyzických útoků. Rektor ukládal zejména peněžité tresty, odprošení poškozeného nebo vězení, které se na univerzitě nazývalo kurník. Akademická jurisdikce fungovala až do roku 1784, kdy bylo toto zvláštní soudnictví odstraněno jako přežitek dekretem z 27. 2. 1784, který zorganizoval novou politickou a soudní správu v Praze. Tento dekret zrušil také judiciální senát a soudní pravomoc tak přešla na pražský magistrát. Zrušení judiciálního senátu představovalo zásah do univerzitní autonomie a došlo tak k jejímu zániku.²⁷

2.6. Soudy s hrdelní pravomocí

Panovníci se velmi snažili, především Karel IV. v Maiestas Carolina, aby hrdelní jurisdikce zůstala pouze v jejich kompetenci, a aby se tak zabránilo projevům svévole. Kromě krále, vykonávaly hrdelní soudnictví i feudální páni,

²⁶ ADAMOVIČ, Karolína. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Vyd. 1. Praha: LexisNexis CZ, str. 33

²⁷ ADAMOVIČ, Karolína. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Vyd. 1. Praha: LexisNexis CZ, str. 34-35; K univerzitnímu soudu srv. ADAMOVIČ, K., *Žáci darebáci před univerzitním soudem*. In: Krok, roč. 7, 2010, s. 20-22

duchovní pozemkové vrchnosti a královská města. Nekrálovská města ji mohla vykonávat jen v případě, že ji k tomu vrchnost udělila oprávnění.

Hrdelní soudy se v královských městech začaly výrazně rozvíjet ve 14. století. V roce 1337 jim byla udělena hrdelní pravomoc, přičemž panovník si ponechal pravomoc soudit ty nejzávažnější zločiny. „*Roku 1381 pak Václav IV. některým z královských měst udělil právo popravu v jejich obvodu či kraji, tedy právo ve spolupráci s krajskými poprávci pronásledovat, soudit a trestat zločince v jim svěřeném území.*“²⁸ V krajích měli významnou roli nejdříve poprávci a později hejtmané kraje, ti odpovídali za bezpečnost v kraji, vedli vyšetřování, stíhali a zatýkali delikventy a kontrolovali krčmy a vězení.

Nejzávažnější trestné činy byly projednávány ve veřejnoprávním inkvizičním procesu, kde žalobu mohla podat jak soukromá osoba, tak zástupce státní moci, například královský rychtář. Veřejnoprávní proces začínal odhalením pachatele, který byl zatčen a uvržen do šatlavy. Poté byl pachatel předběžně vyslýchán a byla podána obžaloba. Následně se rozhodovalo o tom, zda při výslechu bude použito tortury či nikoli. To záleželo především na tom, zda zde bylo podezření z hrdelního zločinu a jestliže si soud myslel, že obviněný nemluví pravdu. „*Z použití tortury byly vyloučeny osoby vyššího stavu, těhotné ženy a ženy v šestinedělí, lidé staří nebo příliš mladí, duševně nemocní, hluší a němí.*“²⁹ Pokud se obviněný nepřiznal ani po podstoupení mučících praktik, musel být zproštěn obžaloby. Jestliže zproštěn nebyl, mohl být odsouzen k trestu smrti nebo k mírnějšímu trestu, např. k doživotnímu vypovězení z města. Při určování trestu soudce přihlížel i k věku odsouzeného, polehčujícím a přitěžujícím okolnostem, místu činu, způsobu spáchání a tak dále.

2.7. Ostatní soudy

Jiné šlechtické soudy vznikaly především proto, aby zemský soud, který byl nejvýznamnějším šlechtickým soudem, nebyl zahlcen drobnými záležitostmi.

²⁸ SOKOL, Petr a Jan HAJŠMAN. *Po stopách plzeňské spravedlnosti: historie a topografie hrdelního soudnictví*. V Domažlicích: Nakladatelství Českého lesa, 2010, str. 9

²⁹ SOKOL, Petr a Jan HAJŠMAN. *Po stopách plzeňské spravedlnosti: historie a topografie hrdelního soudnictví*. V Domažlicích: Nakladatelství Českého lesa, 2010, str. 11

Spory majetkové, které byly v hodnotě menší než 10 kop, rozhodoval **menší soud zemský**. Dalším soudem byl **purkrabský soud** v Praze a Hradci Králové, kterému příslušelo rozhodovat o šlechtických sporech ze zlistiněných pohledávek, rukojemství a o zápisech židů. Tomuto soudu předsedal nejvyšší purkrabí a zasedalo v něm 6 přísedících z rytířského stavu. Spory o čest byly v kompetenci **soudu vyššího maršálka nebo hofmistra**. Tyto soudy v podstatě podléhaly zemskému soudu většímu.³⁰

Dalším speciálním soudem byl soud, který řešil spory o hranice pozemků, nazýval se **mezní soud** a předsedalo mu 12 pánů a 2 rytíři. Důležitým zde byl traktát Jakuba Menšíka z Menštejna z roku 1600, který stanovil pravidla pro jednání před tímto soudem. V Praze byly zřízeny dva soudy městské, **soud šestipanský**, který rozhodoval o trestních věcech a **soud desetipanský**, jenž soudil spory z dlužních úpisů. V krajích existovaly **soudy krajské**, které nastoupily po hradeckých soudech.³¹

Zcela mimo soustavu řádných soudů působil smírčí soud, který se nazýval **soud slubní**. Do jeho kompetence spadaly spory menší finanční hodnoty. Šlo spíše o způsob řízení před hradeckým soudem, než o řádný soudní tribunál.³²

Zvláštním soudnictvím v českých zemích bylo **soudnictví židovské**. Souviselo s velkým počtem židů na našem území. Jejich postavení se v každém období velice různil. Židovské soudnictví v českých zemích nebylo rozdílné oproti jiným územím, kde židé žili. Důležitým dokumentem jsou Statuta Judaeorum Přemysla Otakara II., upravující postavení židovských obyvatel. Jejich právní řád je založen na halachickém právu, vycházející z principů judaismu. Židovský soud, který se nazývá bejt din, dříve rozhodoval o věcech náboženských, občanskoprávních a trestních. Zprávy o pražském bejt dinu máme z pražského ghetta z 16. století. Pravidelně se scházel v neděli nebo podle potřeby v domě vedle synagogy nebo v židovské škole. Nebylo se možné proti němu odvolat a donucovacími prostředky zde byla vazba nebo klatba. Od 17. století byl tento soud

³⁰ KLABOUCH, Jiří. *Staré české soudnictví: (jak se dříve soudovalo)*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1967, str. 128

³¹ ADAMOVIČ, Karolína. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Vyd. 1. Praha: LexisNexis CZ, str. 33

³² ADAMOVIČ, Karolína. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Vyd. 1. Praha: LexisNexis CZ, str. 23; K slubnímu soudu velmi podrobně viz VESELÝ, J., *Slubní soud*. Praha: Nákladem Sborníku věd právních a státních, 1939.

dvouinstanční. Existoval nižší soud (bejt din zuta), kterému příslušelo rozhodovat o drobnějších sporech a bylo možné se proti jeho rozhodnutí odvolat k soudu vyššímu (bejt din raba). Vedl ho vrchní rabín. Tyto soudy byly příslušné rozhodovat pouze spory mezi židy, v trestních věcech rozhodovala vrchnost či panovník. Spory mezi křesťany a židy rozhodoval úředník dosazený králem. Podle již zmíněných Statut, si měli být židé i křesťané před soudem rovni, ale v praxi to fungovalo tak, že byl křesťan většinou ve výhodnějším postavení.³³

Sídlo v Praze měl **soud hejtmanství německých lén**. Obstarával správní a soudní agendu zahraničních lén českého státu. Byl vytvořen s největší pravděpodobností za vlády jagellonců, a to proto, že český stát měl na území Svaté říše spoustu lén. Působilo zde celkem 9 soudců a v řízení se uplatňovaly stejné zásady jako u řádných soudů, tedy zejména zásada ústnosti, zásada písemného předvolání a zásada důkazní. Zásadním rozdílem bylo, že se nejednalo v českém jazyce, nýbrž pouze v jazyce německém. Užívaly se základní normy lenního práva a někdy také místní práva a zvyklosti. Činnost hejtmanství byla ukončena v roce 1651, kdy reskript Ferdinanda III. přenesl jeho kompetenci na apelační soud.³⁴

Zvláštními soudy byly také **soudy viničné** a **soudy mlynářské**. Viničné soudy upravovaly všechny záležitosti týkající se vinic a rozvíjely se především na Moravě, kde byl velký rozmach vinařství. Mlynářské soudy se týkaly převážně vodoprávních sporů, například o tom, zda mlýny mohou zadržovat vodu k mletí.

Stručně bych se měla zmínit i o soudech, které působily na Moravě, ve Slezsku a Horní a Dolní Lužici. Soudní soustava zde byla velmi podobná a lišila se jen u některých institutů. Na Moravě, stejně jako v Čechách, působil zemský soud větší. Jeho vznik můžeme datovat do 13. století. Měl větší kompetence než ten v Čechách. Předními osobami zde byl komorník a sudí. Existovaly tu od roku 1348 dva zemské soudy, jeden v Brně a druhý v Olomouci. Byly zde pokusy o sjednocení těchto dvou soudů, ale marné. Velký význam měly krajské soudy, v čele s krajskými soudci, kteří dbali o veřejnou bezpečnost. V Čechách existoval

³³ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Sefer, 2001, str. 377-382

³⁴ ADAMOVIČ, Karolína. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Vyd. 1. Praha: LexisNexis CZ, str. 23-24

dvorský soud, na Moravě to byl soud markrabský. Významným soudem byl soud manský, jehož existence sahá až do 19. století. Sídlo tohoto soudu olomouckých biskupů bylo v Kroměříži a soudil spory o věrnost manů biskupů.³⁵

„Podle vzoru česko-moravského byly zavedeny zemské soudy také v některých hornoslezských knížectvích: Opolsko-Ratibořsku, Těšínsku, Osvětimsko-Zátorsku a Sěveřsku.“³⁶ Největší význam nabyl soud těšínský a opolsko-ratibořský. Zemský soud těšínský měl zasedat dvakrát ročně a předsedal mu kníže a později zemský maršálek. Rozhodoval ve věcech trestních a civilních, pokud se týkaly rytířů a spory o svobodný nemovitý majetek, pokud se týkal duchovenstva a měšťanů. Obdobně na tom byl soud opolsko-ratibořský. Ten zasedal také dvakrát do roka, jednou v Opoli a jednou v Ratiboři. Působnost obou těchto soudů byla velice široká. Dále ve Slezsku působil centrální slezský soud, který posuzoval spory krále a knížat. Slezsko bylo rozděleno na knížectví a v každém knížectví byl manský soud, v čele s knížetem nebo hejtmanem.

V Horní Lužici byl královským zástupcem takzvaný fojt. Fojt dále jmenoval dva podfojty a úřední hejtmany. V roce 1582 zde byl vytvořen trvalý úřad dvorského sudího. Ten byl do své funkce jmenován rovněž fojtem, z řad domácích šlechty. Tento sudí tvořil přechod ke stavovskému úřadu. V Dolní Lužici je funkce dvorského sudího datována skoro o 50 let dříve, přesněji do roku 1538. Dvorský sudí tu byl jmenován králem, z řad pánů nebo rytířů a navrhoval ho sněm. Vedle něj působil v Dolní Lužici ještě jeden úřad a to zemský kancléř.³⁷

³⁵ JAN, Libor. *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, str. 33 a násl.

³⁶ ADAMOVIČ, Karolína. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Vyd. 1. Praha: LexisNexis CZ, str. 38

³⁷ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005, str. 91

3. Organizace soudnictví v období feudálního absolutismu

Počátek feudálního absolutismu v českých zemích datujeme do poloviny 17. století. V českých zemích začaly vznikat spory mezi habsburskou dynastií, která byla katolického vyznání a mezi nekatolíky. Tyto rozpory vyvrcholily 23. 5. 1618 druhou pražskou defenestrací. S tímto okamžikem byla zvolena prozatímní vláda třiceti direktorů. Na 31. 7. 1619 byl svolán generální sněm. Na něm byly přijaty nové ústavní normy a schválena Česká konfederace. Ta spočívala v tom, že všechny země měly mít jednoho panovníka a další společné instituce. Těmito institucemi byly: generální sněm, česká dvorská kancelář a společné velení armády. Rozhodlo se také o tom, že všechny země budou mít i společné náboženství. Dalším krokem bylo sesazení stávajícího panovníka Ferdinanda II. a novým byl zvolen Fridrich Falcký.

Druhou pražskou defenestrací započalo v českých zemích stavovské povstání. Bylo to povstání českých stavů proti vládě Habsburků. Povstání skončilo až po dvou letech, v roce 1620, porážkou stavů na Bílé hoře. Touto porážkou bylo již jasné, že dojde k výraznému oslabení stavovských práv a ke vzrůstu absolutistické moci panovníka. *„Tento proces byl podporován oktrojovaným Obnoveným zřízením zemským, které bylo vydáno v roce 1627 pro Čechy a v roce 1628 pro Moravu, kdežto v ostatních vedlejších zemích – na Opavsku, Krnovsku – platilo do roku 1671 ještě staré moravské zemské zřízení a také v ostatních slezských knížectvích se ještě udrželo většinou předbělohorské právo.“*³⁸ Došlo také ke zrovnoprávnění českého jazyka s německým jazykem v zemské správě.

3.1. Zemské soudy

Obnovené zřízení zemské přineslo spoustu změn, avšak u samotné soustavy soudů k podstatným změnám nedošlo. V Čechách byl zachován zemský soud

³⁸ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005, str. 118

větší, zemský soud menší, zemské desky, soud purkrabský, škodní deskový i komorní, dvorský a apelační. Změny se velmi projevíly u zemských soudů. Ty byly do té doby svrchované. O svou svrchovanost Obnoveným zřízením zemským přišly a staly se z nich královské soudy, které byly kontrolovány panovníkem, z čehož vyplývá, že zanikla neodvolatelnost zemského soudu. Soudní moc tak byla vykonávána pouze jménem panovníka, který musel potvrzovat rozsudky smrti a ztráty cti a mohl jakoukoliv pravomoc zemskému soudu odejmout. Bylo zrušeno tzv. svobodné nalézání práva, což bylo nalézání práva podle starých obyčejů a nálezů v konkrétních případech a vytvářet tak právní normy zemským soudem. Teď už mohl zemský soud pouze aplikovat předpisy Obnoveného zemského zřízení a všechno ostatní měl v rukou panovník. Před Obnoveným zřízením zemským bylo zahájení řízení i samotné soudní řízení v rukou stran na základě zásady obžalovací, nyní se trestní řízení začalo řídit zásadou vyšetřovací. Soudní řízení tedy vedl jen soudní orgán, který se řídil principem presumpce viny. Trestní řízení se začalo zahajovat z úřední povinnosti. Další velkou změnou bylo zavedení písemného procesu, oproti dosavadnímu ústnímu. Písemným procesem se řízení podstatně zformalizovalo a bylo mnohem složitější, takže bylo zapotřebí, aby strany měly své právní zástupce. Na základě písemného procesu se začaly prosazovat zásady římsko-kanonického procesu. Byla také zrušena nesaditelnost soudců a složení zemského soudu bylo upraveno. Nejvyšší úředníci a přísedící byli nově ustavováni jen na dobu pěti let a jmenovat je mohl výhradně jen král.³⁹

„Věcná příslušnost většího českého zemského soudu výrazně omezena nebyla, to znamená že nadále v civilní oblasti projednával spory o svobodné statky s hodnotou vyšší než sto kop českých grošů, spory o dědickou sukcesi svobodného majetku, provolací řízení o vyprošenou odúmrtí, spory o přemísťování a změnách hraničních pozemků, spory o sedláni a partity, spory pro nezastavení provozování krčmy.“⁴⁰ Co se týče práva trestního, zemskému soudu příslušelo rozhodovat o žalobách o moc, mordy, kvalt, výtržnostech na gruntech, o rozšiřování zrádných cedulí a tak dále.

³⁹KLABOUC, Jiří. *Staré české soudnictví: (jak se dříve soudívalo)*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1967, str. 135-137

⁴⁰REZEK, Oldřich. *Změny soudního systému v zemích Koruny České v době pobělohorské: (vybrané problémy)*. Vyd. 1. Ostrava: Key Publishing, 2007. Právo (Key Publishing), str. 20

Jak bylo zmíněno výše, v zemské správě došlo ke zrovnoprávnění českého jazyka s německým. Proto měli být soudci nově ustanovováni tak, aby byli schopni vést jednání jak v češtině, tak i v němčině. Zpočátku byla o takovéto soudce nouze, a tak bylo soudní grémium rozděleno na dva senáty, tedy na český a německý. Jednomu ze senátů předsedal zemský sudí a druhému komorník a jednalo se odděleně podle jazyka podání. V rámci nové organizace zemských desek a zavedení písemného procesu byla zavedena nová funkce pomocného personálu, byl jím takzvaný deklamátor. Ten předčítal soudcům spisy a ti seděli na svých místech a dělali si poznámky. Deklamátor četl důrazně a pomalu určitá místa, která strany označily za důležité body jejich podání. Po přečtení všech listin deklamátorem se přisedící soudci mohli zeptat na to čemu nerozuměli a případně se listiny četly znovu. Poté dostali soudci čas na rozmyšlenou a byl vyhlášen rozsudek, v češtině nebo v němčině. V souvislosti s novou úřední řečí bylo nutno zavést ještě další funkci - úředního překladatele. Ten byl ustanoven vždy v každém kraji.⁴¹

„Zemské soudy byly v Brně a Praze a čtyři knížecí zemské soudy byly v Těšíně, Opavě, na Jánském vrchu a v Bílsku ve Slezsku.“⁴² Složení českého zemského soudu bylo: prezident, viceprezident, 16 radů a 8 sekretářů. Zemské soudy rozhodovaly o věcech týkajících se šlechty a duchovenstva, klášterů, královských měst, o záležitostech i jiných osob, zvláštních právních věcí a zemských desek.

3.2. Městské soudnictví

„Města byla vývojem pobělohorských těžce postižena ve všech směrech.“⁴³ Soudní řízení však zůstalo nedotknuto až do 18. století, jelikož stále platil Koldínův zákoník z roku 1579. Městskými soudy byly soudy městských rad a soudy rychtářů, dále také soud šestipanský, kterému náležely spory o nemovitosti

⁴¹ REZEK, Oldřich. *Změny soudního systému v zemích Koruny České v době pobělohorské: (vybrané problémy)*. Vyd. 1. Ostrava: Key Publishing, 2007. Právo (Key Publishing), str. 22-23

⁴² SCHELLE, Karel. *Vývoj trestního řízení*. Vyd. 1. Ostrava: Key Publishing, 2012, str. 21

⁴³ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, str. 143

a soud desetipanský, který řešil finanční spory. Některá města měla i soudy práv postranních a soudy trhové.⁴⁴

Absolutistický režim se projevil zejména v pravomoci královských rychtářů. Jejich úřad byl v minulosti několikrát rušen a obnovován. V případě obnovy se tak opět stalo po roce 1620. Jejich pravomoc byla značně posílena tím, že vyšetřovali společně s pověřenými komisaři osoby, které se účastnily povstání ve venkovských královských městech. Byli tedy pověřeni správou statků a důchodů měst, která se účastnila odboje. Královští rychtáři skládali do rukou české komory přísahu, ve které slibovali věrnost a poslušnost. Dozor na rychtáři byl od roku 1635 svěřen české dvorské kanceláři. Ta vydávala pokyny k jejich činnosti a jmenovala nové královské rychtáře. Od roku 1637 vykonávala dozor česká komora, jelikož česká dvorská kancelář přestala fungovat.⁴⁵

„Kolem poloviny 18. století počalo se již odborné právnické vzdělání i u městských soudů požadovat jako nezbytný předpoklad nejprve k ustanovení na místo městského syndika a procesního zástupce, posléze však také od radních, kteří zasedali a rozhodovali v městských soudech.“⁴⁶

Dosud to bylo tak, že ti co zasedali u soudu, byli jen obyčejnými měšťany, soudními laiky, kteří vedle této funkce, měli i své povolání nebo řemeslo. V roce 1751 již začali soudci za výkon funkce dostávat plat, čímž se stali soudci z povolání. Přestalo být požadováno, aby soudce u městského soudu byl v tomto městě přímo usedlý a z městských rad se začaly ve větších městech stávat magistráty. Obnovené zřízení zemské se pokusilo omezit hrdelní pravomoc měst. To se nakonec podařilo, protože již v roce 1765 bylo městům hrdelní trestání téměř odňato. Hrdelní pravomoc zůstala z 384 soudů s hrdelním právem pouze 24 z nich.⁴⁷

⁴⁴ ADAMOVIČ, Karolína. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Vyd. 1. Praha: LexisNexis CZ, str. 51

⁴⁵ ADAMOVIČ, Karolína. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Vyd. 1. Praha: LexisNexis CZ, str. 51-52

⁴⁶ KLABOUC, Jiří. *Staré české soudnictví: (jak se dříve soudívalo)*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1967, str. 144

⁴⁷ KLABOUC, Jiří. *Staré české soudnictví: (jak se dříve soudívalo)*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1967, str. 144-145

Řízení před městskými soudy probíhalo i nadále ústně, i přesto, že se řízení mělo řídit podle zásady procesu písemného. Písemný proces byl finančně náročnější a velmi zdlouhavý, a proto se používal jen u složitějších případů. Závazný se stal až přibližně od čtyřicátých let 17. století., ale nebyl podrobně upraven. Měl se řídit podle lhůt v Obnoveném řízení zemském, ale lhůty zde byly velice dlouhé, a proto se modifikovaly podle Koldínova městského zákoníku. Rozsudek byl takzvaný první rozkaz, pokud nebyl splněn, následoval „druhý rozkaz“ a s další obsílkou „třetí rozkaz“. Nebylo-li splněno, přicházelo na řadu vydání zatykače a vazba pro dlužníky. Poté mohla následovat věcná exekuce a také prodej dlužníkovy majetku ve veřejné dražbě.⁴⁸

3.3. Soudnictví nad poddanými

Poddaní tvořili ve feudální společnosti většinovou vrstvu obyvatelstva, proto byly soudy poddanské či vrchnostenské velmi důležité. Jednalo se o soudy první instance a vzorem pro ně měly být městské soudy. Poddanská správa nebyla vůbec ucelená. Poddaní měli velmi malou intenzitu soudní ochrany a slabší stupeň právní jistoty, než šlechta a měšťané. Zatímco totiž šlechta a města soudila podle svých vlastních pravidel a ti, co zasedali u soudu, byli z jejich vlastních řad, poddanská správa a soudnictví byly na každém panství jiné. Největším problémem bylo, že vrchnost si na svém panství mohla v podstatě dělat, co se jí zamlouvalo.⁴⁹ Ta zastupovala své poddané naproti moci veřejné a králi, se kterým bez jejich účasti rozhodovala o jejich povinnostech. Vrchnost měla samozřejmě zájem na tom, aby nevznikaly spory mezi poddanými, protože tím by bylo ohroženo jejich hospodaření. V rukou vrchnosti bylo soustředěno soudnictví i správa poddaných. Každé panství bylo samostatnou správní jednotkou v oboru soudním i politickém. Moc tu nevykonával pán sám osobně, ale měl k tomu své zřízence. Ve starších dobách se nejvyšší úředník nazýval purkrabí, později hejtman či regent. Střediskem těchto úřadů byla panská kancelář, kde se vedly úřední knihy a byla odtud vykonávána správa. „*Vrchnost a její úřady*

⁴⁸ ADAMOVIČ, Karolína. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Vyd. 1. Praha: LexisNexis CZ, str. 62

⁴⁹ KLABOUCH, Jiří. *Staré české soudnictví: (jak se dříve soudovalo)*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1967, str. 145

nevykonávaly všechnu moc soudní nad poddanými a všechnu jejich správu samy.⁵⁰ Poddaní využívali také samosprávu, jejímž orgánem byl vesnický rychtář a několik konšelů. Původně měla každá ves svého vlastního rychtáře, později se stalo zvykem, spojovat několik osad pod jedno rychtářství se společným rychtářem. Působnost rychtářů a konšelů byla pestrá. Vykonávali různé správní úkony, ale také jim byla svěřena kompetence policejní a soudní. Důležitá byla pravomoc soudní, která se týkala záležitostí menšího významu a nebyla přesně vymezena. Měli právo soudit spory především o dluhy, škody na polích, o dobytku, o meze, o urážky na cti a o ublížení na těle. Jen ve výjimečných případech jim bylo svěřeno soudit také o hrdlo. Větší věci byly rozhodovány na velikých nebo obecných soudech, které se konávaly jednou do roka v sídle každé rychty za předsednictví vrchnostenského úředníka. Ty rozhodovaly hlavně věci gruntovní a sirotčí a jiné těžší věci a rozepře. Zde rozhodoval panský úředník nebo hejtman a poddaní sem mohli docházet, pokud nebyli spokojeni s rozsudkem konšelského práva, tedy dá se říci, že byly odvolací instancí proti právu konšelskému.

Spory ale nevznikaly jen mezi poddanými navzájem, ale také mezi poddanými a vrchností. Byly to zejména spory o feudální rentu, dědické nároky a o práva k půdě. A ačkoliv moc vrchnosti nad poddanými byla velká, přece jen nebyla poddaným odňata možnost odvolávat se proti nim vyšší právní ochrany. Ještě před husitskými válkami mohl poddaný žalovat svého pána před zemskými soudy. Později již to možné nebylo a poddaný se mohl bránit jedine stížností u panovníka. To se vrchnosti samozřejmě nelíbilo a snažila se to poddaným co nejvíce ztěžovat. Stížnosti poddaných nevyřizoval král osobně, nýbrž tím byla pověřena česká rada královská či soudci zemského nebo komorního soudu. Tyto stížnosti ale nebývaly často vyslyšeny. Poddaní tak neměli v podstatě žádnou možnost, jak se bránit proti rozhodnutí vrchnosti, která nad ní vykonávala i rozsudky smrti. Ty od konce 17. století musel potvrzovat apelační soud.⁵¹

⁵⁰ KROFTA, Kamil, JANOUŠEK, Emanuel (ed.). *Dějiny selského stavu: [přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě]*. Vydání 2. V Praze 1949, str. 138

⁵¹ KROFTA, Kamil, JANOUŠEK, Emanuel (ed.). *Dějiny selského stavu: [přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě]*. Vydání 2. V Praze 1949, str. 137 a následující

3.4. Apelační soud

Apelační soud byl v době feudálního absolutismu jedním z nejvýznamnějších soudů. Vznikl v roce 1548 a jeho organizace a kompetence byly neustále upravovány. Jeho nejvýznamnější kompetencí bylo rozhodovat o odvoláních v těch závažnějších případech. Rozhodoval o odvoláních od všech typů soudů, byl tedy druhou instancí. Ale nerozhodoval jen o odvoláních. Podle Obnoveného zřízení zemského z roku 1627 se mělo žádat naučení od apelačního soudu ve třech případech. Zaprvé tehdy, když byl někdo uvězněn a nebyla na něj do 14 dnů podána žaloba u městského soudu, dále nastala-li pochybnost o připuštění nařízení tortury nebo pochybnost o odsouzení a v posledním případě se od apelačního soudu žádalo naučení, pokud označil obžalovaný měšťana královského města či osobu vyššího stavu za spolupachatele. Jeho rozsudky od Obnoveného zemského zřízení kontrolovala česká dvorská kancelář. Jednání probíhala česky nebo německy, podle konkrétního případu. Apelační soud také rozhodoval o zvláštním opravném prostředku, který se nazýval rozklad. Ten musel být podán do 14 dnů od vnesení rozsudku. Jak již bylo výše řečeno, od konce 17. století musel apelační soud rozhodovat o trestu smrti týkající se poddaných. Tento dohled byl později přenesen na soudy krajské.⁵²

Roku 1628 došlo k reformaci apelačního soudu a to reskriptem Ferdinanda II. Tento reskript z 29. 11. 1628 změnil název apelačního soudu na „Collegium“ a stanovil, že radové apelačního soudu jsou povinni vykonat zkoušku z trestního a civilního práva před komisí složenou z apelačních radů a prezidenta apelačního soudu. Při zkoušce apelační radové museli posoudit jeden těžký případ z civilního práva a jeden z trestního a vypracovat rozhodnutí. Výsledky zkoušek byly následně zaslány panovníkovi, který na jejich základě jmenoval nové apelační rady. Reskript upravoval i organizační složení soudu. *„Počet apelačních radů vedle prezidenta zvýšil na šestnáct, propustil apelační rady méně schopné a méně zdatné a nařídil přijímat pouze katolíky znalé zemského práva, tuzemce, mezi nimiž mají býti vždy dva z měst pražských, osm ze stavu panského a rytířského a*

⁵² ADAMOVIČ, Karolína. *Apelační soud v českém království v letech 1548-1651*. in: *Collectanea opusculorum ad iuris historiam spectantium Venceslao Vaněček septuagenario ab amicis discipulisque oblata: pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1975, str. 101-112

osm doktorů práv s toutéž kvalifikací jako radové zasedající při soudu zemském, dvorském a komorním.“⁵³

Ferdinand III. vydal v roce 1644 novou instrukci. Ta opět změnila organizační uspořádání uvnitř apelačního soudu na: kvalifikovaného prezidenta a 16 radů a to na 8 pánů a rytířů a 8 graduovaných doktorů práv, kteří měli být znalí českého a německého jazyka a museli mít vykonanou odbornou zkoušku. Tato instrukce stanovila, že apelační soud nemůže přijmout odvolání bez podpisu advokáta. Rozsudek byl vydáván jménem krále a k jeho vydání bylo třeba 9 hlasů radů. Králi se každý rok předkládala zpráva o všech vyřízených procesech, kdy každý jednotlivý případ měl své jednací číslo.⁵⁴

Apelační soud zasedal nepřetržitě. Od roku 1651 do působnosti apelačního soudu spadala i agenda hejtmanství německých lén, které bylo zrušeno. „*Apelační soud přebíral od konce 17. století též výsledky vyšetřování inkvizičních procesů městských hrdelních soudů a na jejich základě posuzoval trestné činy a vynášel rozsudky.*“⁵⁵

Apelační soudy byly dva, a to v Praze a v Brně. „*Apelační soud v Brně vznikl proměnou královského tribunálu teprve tehdy, když šly k brněnskému soudu apelace ze Slezska, kdežto do té doby byl pro ně příslušný stále apelační soud v Praze.*“⁵⁶

3.5. Komorní soud

Podle většinového názoru se komorní soud konstitoval za vlády Václava IV. koncem 14. století. Jiní autoři říkají, že institucionalizace komorního soudu se stala až za vlády krále Jiřího z Poděbrad kolem roku 1461 a pojem komorní soud se předtím vztahoval pouze na každý jednotlivý rozsudek vyslovený panovníkem

⁵³ VÍTEK, František. *Role apelačního soudu v českých dějinách*. Plzeň, 2002. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Katedra právních dějin. str. 47

⁵⁴ VÍTEK, František. *Role apelačního soudu v českých dějinách*. Plzeň, 2002. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Katedra právních dějin. str. 48

⁵⁵ ADAMOVIČ, Karolína. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Vyd. 1. Praha: LexisNexis CZ, str. 54

⁵⁶ SCHELLE, Karel. *Vývoj trestního řízení*. Vyd. 1. Ostrava: Key Publishing, 2012, str. 22

nebo osobou jím pověřenou, byl jím rozsudek vynášený „v komoře“. Předcházel mu vznik zemského a dvorského soudu. Název komorní soud získal podle toho, že zasedal v královské komoře. Panovník si komorním soudem chtěl zajistit pevnější a trvalejší kontrolu a omezit tak vliv stavů. To se ovšem nepodařilo na dlouho a od poloviny 15. století se začala moc stavů v komorním soudu prosazovat.

V období vlády Jagellonců měl komorní soud působnost pro všechny země Koruny české. Zasedal celoročně s předsednictvím krále nebo nejvyššího hofmistra a jeho přísedící, jejichž počet se pohyboval mezi 10 až 20, pocházeli z panského stavu. Do roku 1485 nezasedal soud zemský ani dvorský a komorní soud tak nahrazoval jejich činnost. Místo zasedání není nikde jasně řečeno, ale lze předpokládat, že jednal v Králově Dvoře na Starém Městě pražském nejméně od roku 1484, jelikož touto dobou Vladislav Jagellonský přesídlil na Pražský hrad, ale několikrát soudní jednání probíhala i mimo Prahu. Nejprve se jednalo ve třech termínech, později už jen ve dvou.

Jak již bylo řečeno, původně měl komorní soud působnost pro všechny země Koruny české, ale již roku 1498 bylo vyňato Slezsko a hned následujícího roku i ostatní vedlejší země Koruny české, a tak byla jeho soudní pravomoc omezena jen na Království české. Od konce 15. století byl komorní soud pod kontrolou stavovské moci a předsedal mu již jen nejvyšší hofmistr. Jeho činnost byla značně omezena a v letech 1494-1496 téměř nezasedal. Vladislavským zřízením zemským bylo jeho postavení kodifikováno. Komorní soud byl chápán jako samostatná soudní instituce, která zasedá dvakrát ročně, předsedá mu nejvyšší hofmistr a jeho působnost se vztahuje jen na Království české. Zabýval se civilním i trestním právem. Z civilního práva to bylo například: nedodržení smlouvy, spory dědické, spory o poručnictví nebo rušení držby a z trestního práva: zhanění, hanění soudu, krádež či podporování zločinců.

Zřízení zemské z roku 1530 neobsahovalo příliš mnoho ustanovení o komorním soudu. V podstatě vše zůstalo beze změny, pouze zde byla poprvé zakotvena pravidla sedání přísedících. Od roku 1527 víceméně nahrazoval činnost komorního soudu soud hejtmanský. V roce 1534 vydal Ferdinand I. Zřízení o komorním, hajtmanském i dvorském soudu a tímto předpisem spojil komorní soud a úřad i soud hejtmanský v jednu soudní instituci. Také zde bylo zakotveno,

že tento nově vzniklý soud má zasedat každý den, kromě středy a soboty, významných svátků a kromě doby v níž jednali soudci zemští. Prakticky toto trvalo jen 4 roky, jelikož tento Ferdinandův pokus o permanentní a profesionální soudní instituci se nelíbil stavům. Následně soud zasedal čtyřikrát do roka.

Zřízení zemské z roku 1549 obsahovalo samostatný oddíl o soudu komorním. Opět zde byly zakotveny 4 termíny, kdy komorní soud zasedal, přebral i ustanovení o sedání přísedících z předešlého Zřízení zemského. Nově stanovoval, že při vyhlásování nálezů musí být přítomno alespoň 10 přísedících a zakotvil také povinnosti nejvyššího hofmistra, jakožto předsedy soudu. Novinkou byly předpoklady pro výkon funkce písaře nebo pravidla vydávání půhonů komorním soudem. Dále obsahoval pravidla vydávání zatykačů a vymezil pokutu za „křiky“.⁵⁷

Komorní soud byl zrušen roku 1783 během josefínských reforem.

3.6. Ostatní soudy

Důležitými soudy byly **soudy církevní**. Ty nerozhodovaly pouze ve věcech týkajících se osob duchovních a poddaných církevních vrchností, ale také záležitosti jiných osob, především záležitosti manželské. Působil zde soud arcibiskupský a soud biskupské konzistoře. Soudy konzistorní rozhodovaly spory o neplatnost manželství, o nedodržení slibu manželského, o bigamii a u nekatolíků o rozvodech. Často se stávalo, že mezi soudy církevními a světskými docházelo ke sporům o kompetence, ale přesto existovala i jistá spolupráce mezi těmito soudy.⁵⁸

Spory o listy na dlužné peníze řešil **soud nejvyššího purkrabství**. Listy na dlužné peníze byly listiny, kterými se dlužné pohledávky postupovaly druhým osobám. Tomuto soudu předsedal nejvyšší purkrabí, a pokud byl přítomen král, předsedal mu on. Jednání se účastnilo rovněž 6 přísedících radů, těmi byli zejména urození páni a držitelé svobodných statků. Soudní jednání probíhala

⁵⁷ KREUZ, Petr. *Postavení a působnost komorního soudu v soustavě českého zemského trestního soudnictví doby předbělohorské v letech 1526-1547*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2000, str. 79-106

⁵⁸ SCHELLE, Karel. *Vývoj trestního řízení*. Vyd. 1. Ostrava: Key Publishing, 2012, str. 19

tříkrát až čtyřikrát do roka a byla zaznamenávána do register v českém a německém jazyce.⁵⁹

Do roku 1651, jak již bylo zmíněno, působil pro správu lenních celků, **soud hejtmanství německých lén**. Poté byla jeho činnost přenesena na apelační soud. Od 17. století začal být upřednostňován písemný proces před ústním. Výsledky tohoto soudy byly nálezy a nazývaly se „Urteil“ nebo „Sentenz“. Soud zasedal v Praze, 5 dní v týdnu a předsedal mu lenní hejtman za přítomnosti královského prokurátora.

Různé druhy soudů vznikaly rovněž na základě jednotlivých výrobních odvětví. Byly to například soudy viniční, soudy mlynářské, lovecké, mostecké, poříční, židovské a uhlířské. Koncem 16. století vznikly soudy vojenské, v souvislosti se vznikem stálé armády. Ty nerozhodovaly jen vojenské trestné činy, ale byly také osobními soudy vojáků v civilních záležitostech.⁶⁰

Speciálními soudy byly **soudy horní**. Do jejich pravomoci patřily především spory, které se týkaly provozování dolů, kázeňské přestupky horníků a důlních úředníků a záležitosti týkající se horních díl. Horní soudy byly 4 a to: v Příbrami, Jáchymově, Kutné Hoře a Stříbře. Na základě směnečného řádu z roku 1763 vznikly soudy merkantilní a směnečné. Jejich hlavním úkolem bylo přijímat od směnečných činitelů exekuce proti jejich dlužníkům.⁶¹

K privilegovaným soudům patřily **soudy lenní**. „Působily v Praze a Brně, nejvýznamnějším soukromým lénem bylo rozsáhlé lenní panství olomouckého arcibiskupa, kde veškerou jurisdikci i mimosoudní agendu vykonával knížecí arcibiskupský soud v Kroměříži.“⁶²

Na našem území působila též **česká komora**. Ta mohla zasahovat do průběhu trestních řízení, která vedly městské soudy. Soudy měst její zásahy uznávaly, a to i přesto, že neměly oporu v tehdejší právu. Od roku 1637 do roku 1745, kdy

⁵⁹ ADAMOVIČ, Karolína. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Vyd. 1. Praha: LexisNexis CZ, str. 55

⁶⁰ KLABOUCH, Jiří. *Staré české soudnictví: (jak se dříve soudovalo)*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1967, str. 152

⁶¹ SCHELLE, Karel a Ladislav VOJÁČEK (eds.). *Stát a právo v období absolutismu: sborník*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně,, str. 63

⁶² SCHELLE, Karel. *Vývoj trestního řízení*. Vyd. 1. Ostrava: Key Publishing, 2012, str. 22

byla zrušena, česká komora kontrolovala činnost rychtářů a dosazovala nové rychtáře na volná místa. Nejvyšším soudním úřadem byla česká dvorská kancelář, která postupovala žádosti o revize panovníkovi. Od roku 1749 ji nahradil Nejvyšší soudní úřad.⁶³

3.7. Soudní řízení u zemských soudů

Feudální absolutismus přinesl velké změny, co se týče soudního řízení. Jednou z nejvýznamnějších změn byla zásada oficiality v trestním řízení. Ukládalo ji Obnovené zřízení zemské a spočívala v tom, že úředníci měli zahajovat trestní řízení z úřední povinnosti. Začalo se soudit podle zásad římsko-kanonického procesu. Z něj vycházelo zavedení písemného procesu a postupné vytlačování obžalovacího procesu, který nahradil princip vyhledávací neboli inkviziční. V souvislosti se zavedením písemného procesu zanikla v občanskoprávním řízení veřejnost líčení, které se stalo tajným.⁶⁴ Jelikož pravidla písemného procesu byla v šlechtickém procesu vypracována velmi přesně a odpadaly formality, které byly typické pro stavovský proces, mělo to za následek částečné zrychlení řízení. *„Naopak však vytlačení laiků od soudů a „svěření“ sporů do rukou advokátů mělo za následek komplikování a protahování řízení, což mělo samozřejmě za následek postupnou ztrátu efektivity tohoto písemného procesu.“*⁶⁵

Jednou z výhod tohoto procesu bylo, že soud který zasedal, měl věc již připravenou a zbývalo už jen věc uvážít a rozhodnout. Důkazní materiál připravovali obhájci stran. Na místo ústního jednání nyní nastupuje takzvané řízení ve spisích. To bylo úspěšné jen v případě přenesení odborného poučení do písemné podoby a dobré znalosti rétoriky. To znamenalo, že dříve než zemský soud zasedl k potazu, menší zemští úředníci vedli mezi stranami podrobný a velmi propracovaný dialog, na základě kterého potom připravovali soudu materiály.

⁶³ ADAMOVIČ, Karolína. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Vyd. 1. Praha: LexisNexis CZ, str. 56

⁶⁴ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, str. 194

⁶⁵ REZEK, Oldřich. *Změny soudního systému v zemích Koruny České v době pobělohorské: (vybrané problémy)*. Vyd. 1. Ostrava: Key Publishing, 2007. Právo (Key Publishing). Str. 29

Také vedli výslechy svědků, kontrolovali písemné doklady a seřazovali stanoviska stran.⁶⁶

Soudní řízení se dělilo na tři stádia, stejně jako v dřívějších dobách u zemského soudu většího. Byly jimi: přípravné řízení, pře a exekuce. Přípravné řízení začalo tak, že se vyměnily tzv. řezané cedule. Tato výměna byla povinná a byla podmínkou pro přijetí žaloby. Bylo to vlastně sdělení o obvinění, které směřovalo k protistraně, a ta se poté měla k obvinění vyjádřit. Takto se mohl uzavřít smír nebo narovnání s pomocí prostředníka, a pokud ne, následovalo sepsání žaloby, kterou se zahájilo řízení. Ta se doručovala v Čechách obesláním komorníkem a na Moravě púhonem poslem. Žaloba měla obsahovat formulaci nároku, kterého chtěl žalobce dosáhnout, uvedení svědků, listinných důkazů, jména a příjmení obou stran, předmět sporu a návrh na rozhodnutí. Protistrana se musela písemně vyjádřit do šesti týdnů od přijetí žaloby u úřadu zemských desek. Poté co obviněný obdržel obeslání nebo púhon, měl tři možnosti jak postupovat. Mohl nárok žalobce popřít, mohl v odpovědi na žalobu uvést námítky (odkládací nebo takové, které vyvracejí žalobcův nárok) a také se účastnit důkazního řízení. Důležité v přípravném řízení bylo dokazování. Základními důkazními prostředky bylo vyslýchání svědků a písemné důkazy. Existovala zde povinnost svědčit. Každý měl povinnost dobrovolně poskytnout svědectví a vůči těm, kteří tuto povinnost nesplnily, se užívaly sankce ve formě pokut. Při výslechu svědků měl být přítomen alespoň jeden menší zemský úředník a písař. Svědek byl před výslechem poučen o dopadu v případě křivé přísahy. Nemocní a staří lidé se k soudu dostavit nemuseli a byli vyslechnuti doma. Co se týče písemných důkazů, ty se nazývaly „listovní průvody“. Pokud listinu měla v držení třetí osoba, strana si ji mohla na základě dohody vypůjčit nebo bylo této osobě obesláním nařízeno, aby do dvou týdnů listinu předložila.⁶⁷

Druhým stádiem byla pře. Odehrávala se v uzavřeném zasedání, bez přítomnosti stran, které mohly být přítomny až po vyhlášení rozsudku. Základem pro rozhodování bylo zemské zřízení, ale přihlíželo se i k právu obecnému a městskému. Rozsudek se vyhlašoval jménem krále a v případě, že s ním strana

⁶⁶ REZEK, Oldřich. *Změny soudního systému v zemích Koruny České v době pobělohorské: (vybrané problémy)*. Vyd. 1. Ostrava: Key Publishing, 2007. Právo (Key Publishing), str. 29

⁶⁷ KADLECOVÁ, Marta. *Přípravné řízení v Obnoveném zřízení zemském. Právněhistorické studie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1992, str. 105-115

nebyla spokojena, bylo jejím právem požádat o revizi králem. O revizi musela zažádat do 14 dnů od vyhlášení rozsudku a složit kauci. Revize zpočátku panovník předával k vyřízení devítičlenné komisi české dvorské kanceláře, od roku 1719 pak jejímu zvláštnímu judiciálnímu oddělení a od roku 1749 tuto agendu vykonával Nejvyšší soud. V případě uznání nároku na náhradu nákladů procesu se pokračovalo o takzvaný „outok o škody“. Vítězná strana u deskového soudu předložila účty, které musely být druhou strany proplaceny. Toto řízení jako jediné probíhalo ústně.

Poslední etapou procesního řízení byla exekuce. Ta nastupovala v případě, kdy odsouzený své povinnosti nesplnil dobrovolně. Titulem k ní bylo rozhodnutí, nález či stanné právo zemského soudu, ale také soudu dvorského, komorního a purkrabského. Byla uplatňována tak, že se původ dostavil k deskám a požádal o úmluvu, což byla poslední výzva k dobrovolnému plnění. Úmluva byla zapsána do register a na list úmluvy. Jestliže ani po „úmluvě“ nedošlo ke splnění, následovala exekuce. Většinou to byla exekuce na nemovitý a pozemkový majetek.⁶⁸

Trestní soudní řízení sjednotil trestní zákoník Josefa I. „*Constitutio Criminalis Josephina*“ z roku 1707. Trestné činy se stíhaly jak procesem akuzačním, tak procesem inkvizičním. To odstranil až trestní zákoník Marie Terezie „*Tereziana*“ z roku 1768, i když prakticky se proces akuzační objevoval už jen výjimečně.

Důkazním prostředkem velmi využívaným byla tortura neboli právo útrpné. Byl to výslech obviněného, který byl podroben mučení. Neexistovala presumpce nevinny, jako ji máme dnes, ale naopak presumpce viny, kdy měl obviněný při mučení dokázat, že je nevinný. Od konce 16. století se užíval Traktát o právu útrpném, jako instrukce pro soudy, jak při výslechu postupovat. Vydáním Josefiny se mělo mučení výrazně omezit tím, že pravomoc k tortuře měly mít pouze hrdelní soudy. V této době jich ovšem bylo ještě příliš na to, aby se něco změnilo. V 60. letech se jejich počet výrazně snížil. V Josefině bylo také stanoveno, kdo nesmí být podroben mučení. Neměla být mučena šlechta, dívky mladší 15 let a muži mladší 18 let. Tereziána stanovila i další omezení mučení, které bylo

⁶⁸ ADAMOVIČ, Karolína. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Vyd. 1. Praha: LexisNexis CZ, str. 59-60

přípustné jen u nejzávažnějších zločinů. Obviněný nevěděl předem, jak bude mučen. Nejdříve byl vyzván k dobrovolnému přiznání a poté se přistoupilo k různým stupňům mučení. Mučení prováděl kat a měli u něj být přítomni zástupci soudu a také krevní písař, který vše zapisoval. Jestliže se stalo, že mučený omdlel, mučení se přerušilo, případně odložilo.⁶⁹

⁶⁹ ADAMOVIČ, Karolína. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Vyd. 1. Praha: LexisNexis CZ, str. 65-66

4. Soudní soustava za Marie Terezie

Marie Terezie se ujala vlády v roce 1740 po smrti svého otce Karla VI. Na trůn mohla nastoupit na základě takzvané pragmatické sankce z roku 1713, která zaručovala nástupnictví Habsburků v mužské i ženské linii. Karel VI., který ji vydal, si chtěl zajistit nástupnictví pro jeho vlastní děti.

Marie Terezie v období své vlády vydala řadu reforem nezbytných pro rozvoj společnosti. V této práci se však budu věnovat pouze reformám, které nějakým způsobem ovlivnily organizaci soudnictví.

Zásadní změnou bylo zavedení tří soudních instancí. O soudech první instance jsem již pojednávala, ale jen pro připomínku, to byly například soudy městské, soudy dvorské nebo soudy komorní. Jak již bylo zmíněno, druhou instancí byl od roku 1548 pražský apelační soud a od roku 1753 také nově zřízený apelační soud pro Moravu a Slezsko. Dále zde fungovala, jako instance třetího stupně, česká dvorská kancelář. *„Dosavadní nejvyšší kanceláře česká a rakouská – jakási samostatná ministerstva pro správu českých a alpských zemí při panovnickém dvoře ve Vídni – byly zrušeny a nahradily je dvě nové ústřední instance pro obojí země společné, pouze s oddělenými resorty.“*⁷⁰ Jednalo se o resort pro správu politickou a finanční a o resort pro soudnictví. Zřízením této instituce země koruny České ztratily v oblasti soudnictví svou samostatnost. V rámci Nejvyššího soudního úřadu byly zřízeny pro jednotlivé oblasti tři senáty. Jeden pro Českou korunu, další pro Horní Rakousy a poslední pro Dolní Rakousy. V činnosti zatím zůstaly i místní revizní instance. Byl to Consess nejvyšších zemských úředníků, kterému předsedal nejvyšší purkrabí. Od roku 1763 byl Consess přenesen do Gubernia jako oddělení pro judiciální záležitosti. Roku 1797 se Nejvyšší soudní úřad spojil s Direktoriem v českorakouskou dvorskou kancelář, ale jen do roku 1802, kdy se opět osamostatnil a působil znovu ve 3 senátech. Tentokrát to byly senáty: česko-haličský, německo-rakouský a italský. V roce 1783 byla patentem zavedena nová soudní organizace. Ten způsobil, že soudnictví bylo odděleno od

⁷⁰ ŠAROCHOVÁ, Gabriela V, Pavel BĚLINA, Jiří KAŠE, Jan Pavel KUČERA a Jaroslav CUHRA. *České země v evropských dějinách*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2006, str. 59

správy a rozdíl ve společenském postavení osob byl pouze u soudů první instance a v ostatních instancích si strany byly rovny.⁷¹

Soudní pravomoc menších měst byla omezena ve prospěch měst, u kterých již existoval školený právní aparát, byly to takzvané magistráty. Marie Terezie také výrazně omezila hrdelní pravomoc městských soudů. Toto právo zůstalo pouze 15 královským krajským městům, 7 královským městům a 2 poddanským. Stejně jako u městských soudů, byla omezena pravomoc i soudů vrchnostenských. Omezení vrchnostenských soudů bylo ve prospěch soudů, které měly vybavený školený aparát se soudním úředníkem s právníkem vzděláním neboli justiciářem.⁷²

4.1. Constitutio Criminalis Theresiana

Trestní zákoník Marie Terezie byl vyhlášen roku 1768 a v platnost vešel 1. 1. 1770. Stal se prvním všeobecně a výlučně platným a ve své době byl nejpracovitějším kodexem trestního práva formálního a především materiálního. Poprvé byly v tomto kodexu jednotlivé trestněprávní pojmy systematicky utříděny a založil dvojkolejnost trestněprávních norem, která umožnila sledovat hmotné i procesní právo vedle sebe. Tereziána rozdělila tresty na veřejné, soukromé a smíšené a na nejtěžší, těžké a lehčí. Byly v ní také zakotveny ustanovení o polehčujících a přitěžujících okolnostech a o prominutí a promlčení trestu.⁷³

S vydáním Tereziány už naprosto zvítězila formální důkazní teorie. Nejvýznamnějším a nejzásadnějším důkazním prostředkem se stala tortura. Vycházelo se z presumpce viny a obžalovaný měl dokázat svou nevinu. To bylo ztíženo ještě více tím, že obžalovaný nesměl mít obhájce, jen před soudem mohl mít „právního přítele“, který byl však většinou zmanipulován. „Podle koncepcí

⁷¹ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, str. 191-192

⁷² MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, str. 191

⁷³ ŠOLLE, Václav. *Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích*. Sborník archivních prací 12. 1962. Praha, str. 90-91

*Tereziány mělo potrestání pachatele především pomstít škodu způsobenou jednotlivci či společnosti a tresty měly tedy charakter msty na odsouzeném.*⁷⁴. Stále zde přežívalo kruté feudální trestání, jako oběšení, stětí, čtvrcení, upalování a zahrabávání zaživa. Tereziána dávala největší váhu zločinům, které byly spáchány proti Bohu, církvi a státu. Až na druhém místě zločinům spáchaným proti soukromým osobám či zájmům. Nejtěžšími zločiny podle Tereziány byly tedy delikty proti Bohu, svatým, náboženství, panovníkovi a společenskému řádu a proti správě země a jejím výsadám. Například za urážku Boha mohl být delikventovi vytrhnout nebo uříznout jazyk nebo useknuta ruka a nakonec byl upálen.⁷⁵ Tereziána jako první stanovila přesná pravidla pro mučení. Zakotvila její stupně, technické a jiné podmínky a dobu, po kterou směl být vyslýchaný mučen. Podle tohoto trestního zákoníku mělo mít mučení 5 stupňů, a to podle toho jak šly za sebou: palečnice, šněrování rukou, mezistupněm španělské boty, přikládání na holeně, dále natažení na žebřík nebo skřípec a jako poslední stupeň bylo pálení těla na žebříku. Každý stupeň mohl trvat nejvýše 15 minut a celé mučení jednu hodinu. V Tereziáně bylo také zakotveno, kdo se nesmí mučit. Například se nesměly mučit osoby nemocné, těhotné ženy a ženy v šestinedělí, nedospělci pod 14 let nebo osoby starší 60 let. Osoby vyššího stavu bylo také zakázáno mučit, ale byly zde i výjimky. Takováto osoba mohla být mučena pro zločin urážky božského a světského majestátu, zrady země a jiné politické zločiny. Mučení bylo přípustné pouze u těžkých zločinů, za který byl ukládán trest smrti. Již ve druhé polovině 18. století velmi klesl počet mučených osob, odhadem asi na 30 ročně pro všechny habsburské země a v roce 1776 byla tortura nejvyšším rozhodnutím zakázána.⁷⁶

Tento trestní zákoník stále ukládal i tresty za čarodějnictví, ale začíná se projevovat snaha omezit zneužívání tohoto deliktu. Posledním čarodějnickým procesem u nás byl proces nad pastýřem Janem Polákem z Jistebnice v roce 1756. Marie Terezie si nechala předložit každý případ obžaloby a zpochybnila tento

⁷⁴ MALÝ, Karel a Florián SIVÁK. *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do r. 1918*. Vyd. 2., přeprac. a dopl. Praha: H & H, 1993, str. 333

⁷⁵ MALÝ, Karel a Florián SIVÁK. *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do r. 1918*. Vyd. 2., přeprac. a dopl. Praha: H & H, 1993, str. 333-334

⁷⁶ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, str. 194-195

zločin tím, že prohlásila, že je to přežitek pověrečných bludů nebo důsledek duševní poruchy.⁷⁷

4.1.1. Trestní pravomoc

Prvním opatřením v tereziánské éře byly regulativy z 23. 9. a 19. 12. 1752. Podle těchto regulativů bylo vyšetřování veřejných zločinů svěřeno zemské politické centrále, která pak připravené materiály postupovala dále hrdelním soudům, které vedly další řízení a vynášely rozsudek. Roku 1765 byla vydána pragmatická sankce o restrikci hrdelních soudů. Uskutečňování bylo zahájeno vyhlášením patentu, uvádějící regulativ o třech částech jako „obnovený hrdelní řád“. V první části bylo zakotveno, jak je již uvedeno výše, zrušení většiny hrdelních soudů, kterých zbylo pouze 24. Druhá část obsahovala zřízení zvláštního kriminálního fondu, do kterého musely suspendované hrdelní soudy přispívat určitý finanční obnos, spravoval ho apelační soud. Třetí část zakotvila kvalifikační ustanovení, které zavazovalo magistráty měst, jimž bylo hrdelní právo ponecháno.⁷⁸

4.2. Směnečné soudy

V důsledku rozvoje výroby a obchodu se musely upravit vztahy z nich vznikající. Nejprve směnečné právo upravovaly právní předpisy vydané městskou radou – směnečný řád a směnečný patent. Tyto předpisy se staly základem pro úpravu směnečného práva v císařském reskriptu z roku 1717. V roce 1763 v souvislosti s unifikací česko-rakouského práva, byl vydán společný směnečný řád. Ten nejenže sjednotil právní úpravu směnečného práva, ale přinesl i zřízení směnečných a merkantilních soudů. Směnečné soudy měly tři instance. První instancí byly tři soudy a to v Praze, Brně a Opavě. Od nich se dalo odvolat

⁷⁷ MALÝ, Karel a Florián SIVÁK. *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do r. 1918*. Vyd. 2., přeprac. a dopl. Praha: H & H, 1993, str. 334

⁷⁸ ŠOLLE, Václav. *Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích*. Sborník archivních prací 12. 1962. Praha, str. 103-104

k takzvaným směnečným a merkantilním apelačním soudům, které byly dva – v Praze a v Brně. Nejvyšší soud ve Vídni byl instancí třetí.⁷⁹

Směnečný soud zasedal dvakrát týdně a v případě, kdy hrozilo zejména nebezpečí z prodlení, konal i zasedání mimořádná. Soudní řízení se zahajovalo písemnou žalobou, ke které musela být připojena směnka, ze které žalobce uplatňoval svůj nárok. Žalobu musel doručit sám žalobce, jelikož zde soud nejednal z vlastní iniciativy. Následovalo předvolání stran k ústnímu projednání. Další postup se odvíjel od toho, zda žalovaný podal námitky. Pokud tak neučinil a nárok byl dostatečně prokázán, soud se v první řadě snažil vyřešit spor na základě dohody stran. Často se stávalo, že žalovaný neměl dostatek peněz na splacení. V tomto případě soud vyzval žalobce, aby žalovanému poskytl náhradní lhůtu nebo od něj přijal jistotu. Pokud žalobce odmítl, soud vydal na dlužníkovu adresu platební příkaz.

Jiná situace nastávala při podání námítky dlužníkem. Soud tak pokračoval v soudním řízení, které se i nadále řídilo zásadou ústnosti. Dlužník nebo jeho zmocněnec ústně podali námitku, žalobce přednesl svou repliku a nakonec mohl dlužník ještě duplikovat žalobcovu repliku. Tyto ústní přednesy stran byly zapsány do protokolu, které musely obě strany podepsat a pokud šlo o závažnou námitku, soud stranám uložil, aby své ústní přednesy do 3 dnů podaly písemně. Po tomto jednání se soud znovu pokusil o dohodu stran a nedošlo-li k ní, soud musel rozhodnout. Proti jeho rozhodnutí bylo možné podat odvolání. O odvolání rozhodoval apelační směnečný soud složený z šestičlenného senátu. U tohoto soudu bylo již řízení písemné. Poslední fází mohlo být podání žádosti o revizi Nejvyššího soudu ve Vídni. Strana musela ohlásit revizi do 3 dnů u soudu druhé instance a zaplatit sedminu sporného peněžního obnosu.⁸⁰

⁷⁹MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, str. 203-205; Ke směnečnému soudu velmi podrobně Urfus, V. *Zdomácnění směnečného práva v českých zemích a počátky novodobého práva obchodního*. Praha 1959

⁸⁰SCHELLE, Karel a Ladislav VOJÁČEK (eds.). *Stát a právo v období absolutismu: sborník*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, str. 68-69

4.3. Vojenské soudnictví

V rámci reformy bylo upraveno také vojenské soudnictví. Vojenských plukovních soudů se reformy nedotkly, jelikož byly vykonávány státem placenými auditory a velitelé pluků byli ve službě státu. Nejvyšší soudní institucí armády byl vojenskosprávní department dvorské válečné rady a při generálních zemských velitelstvích byly zřízeny vojenské soudní dvory. Tresty, které ukládaly vojenské soudy, byly velice tvrdé, nejtěžší zločiny byly trestány smrtí.⁸¹

4.4. Codex Theresianus univertzalis

V rámci rozvoje hospodářských sfér, potřeb nastupujícího měšťanstva a zaostalosti úpravy občanského práva, začala v první polovině 18. století jeho kodifikace. Marie Terezie v roce 1753 jmenovala tzv. kompilační komisi. Měla 7 členů a scházela se v Brně. Jejím úkolem bylo přebrání platného práva, jeho případné mezery doplnit obecným přirozeným právem a sestavit zákoník s názvem Codex Theresianus univertzalis. Kodex měl mít tři části podle vzoru Justiniánových institucí: práva osob, práva věcná a práva obligační. Kompilační komise neuspěla, po třech letech práce nevydala ani první díl kodexu, a proto byla v roce 1756 odvolána. Na její místo nastoupila revizní komise, tentokrát s 9 členy, a která byla později přeměněna na komisi zákonodárnou. Roku 1758 byl dokončen první díl zákoníku a v roce 1766 byl Marii Terezii předložen ke schválení celý kodex o 6 svazcích. Císařovna však zákoník neschválila a vrátila ho komisi k přepracování. Důvodem byla nepraktičnost díla, které se podobala spíše učebnici než zákoníku. K přepracování zákoníku byl povolán J.B.Horten. V přepracování se mělo vypustit vše, co patří do učebnice, mělo se vyhnout nejasnostem a dvojsmyslům, také měly být vynechány zbytečné podrobnosti a nemělo se vázat na římské právo. J.B.Horten dílo dokončil v roce 1772 a císařským listem bylo schváleno, ale opět bylo odevzdáno kompilační komisi k probrání. V 70. letech se objevily názory, které zpochybňovaly vydání

⁸¹ MOUČKOVÁ, Zuzana Venuše. *Reformy Marie Terezie*. Plzeň 2007. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta právnická. Katedra právních dějin. str. 45-46

jednotného zákoníku. K velkému pokroku v kodifikačních pracích došlo až po nastoupení Josefa II.⁸²

⁸² MALÝ, Karel a Florián SIVÁK. *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do r. 1918*. Vyd. 2., přeprac. a dopl. Praha: H & H, 1993, str. 337-338

5. Reforma soudnictví Josefa II.

Josef II. byl nejstarším synem císařovny Marie Terezie. Roku 1764 byl zvolen císařem Svaté říše římské a vládl tak společně se svou matkou. Po její smrti roku 1780 již vládl sám a stal se i králem českým a uherským. I přes svou krátkou vládu, za pouhých 10 let prosadil celou řadu reforem. Byl výrazným představitelem osvícenského absolutismu. Jeho nejdůležitějšími reformami byly: zrušení nevolnictví, toleranční patent, zrušení cenzury, zřízení katastru půdy a domů a také reformy proti církvi (zrušení téměř poloviny klášterů, které se nezabývaly vzděláváním, zdravotnictvím nebo vědou). Pro tuto práci budou stěžejní justiční reformy a reformy týkající se soudnictví.

5.1. Soudní organizace

Největším významem v oblasti soudnictví bylo oddělení soudnictví od státní správy, hierarchické uspořádání soudní soustavy a profesionalizace výkonu soudnictví. Josefskou reformou z roku 1783 byly soudy začleněny do nové soudní soustavy. Tuto soustavu tvořily soudy všeobecné, privilegované a zvláštní. Novinkou bylo, že se nyní důsledně oddělovalo trestní a občanskoprávní řízení, přestože probíhalo před stejnými soudy. Jádrem nové soudní soustavy se staly všeobecné soudy, ke kterým patřily soudy místní, apelační a Nejvyšší soudní úřad se sídlem ve Vídni.⁸³

5.1.1. Soudní organizace z hlediska trestního práva

Reformy Josefa II. se týkaly především regulace justice civilní. Bylo to odůvodňováno tím, že nejdůležitějších úprav v oblasti kriminální bylo dosaženo již za Marie Terezie. *„Z téhož důvodu bylo dv. dekretem z 23. 1. 1784*

⁸³ SCHELLE, Karel a Ladislav VOJÁČEK (eds.). *Stát a právo v období absolutismu: sborník*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, str. 25

*připomenuto, že kriminální soudnictví zůstává až do vytvoření nového kriminálního systému in statu quo.*⁸⁴ Kriminální pravomoc nad příslušníky vyšších stavů byla v důsledku toho dočasně ponechána zemským soudům. Ještě v tom samém roce vyjádřil Josef II. chystaný kriminální systém všeobecnými zásadami pro kriminální jurisdikci, společnými pro všechny české a rakouské země dědičné. Tyto všeobecné zásady byly aplikovány o rok později v jednotlivých provinciích apelačními soudy. Zásadním krokem zde bylo zavedení zeměpanských, byrokraticky organizovaných kolegiálních soudů krajských, po jednom v každém kraji. Dále bylo zrušeno privilegované trestní fórum pro příslušníky vyšších stavů a státní zločiny byly vyhrazeny kriminálním senátům magistrátů hlavních měst provincií.

Všechny tyto myšlenky byly zakotveny v patentu z 20. 8. 1787, který se nazýval „o novém uspořádání trestní soudní pravomoci“. Dle patentu nebyl dosavadní stav slučitelný s účelným uspořádáním soudnictví a kriminální agenda měla být přenesena na soudy, které by měly dostatečný počet zkušených mužů. Kriminální pravomoc byla svěřena zvláštním kriminálním soudům pro určitý obvod, kterým byl kraj. Sídlo zvláštního soudu bylo v krajském městě, jestliže se nacházelo uvnitř kraje. Kriminálními soudy měly být magistráty krajských měst a tam, kde pro rozsáhlou kriminální agendu magistráty nestačily, byly zřízeny samostatné kriminální soudy. Do kriminální pravomoci kriminálních soudů hlavních měst provincií nespádaly jen běžné kriminální záležitosti z krajů, ale také stíhání státních zločinců, kteří byly dopadeni na území provincie.⁸⁵

Těmto kriminálním soudům byla tedy svěřena prvoinstanční pravomoc a byly výslovně vyjmenovány. Celkem jich bylo 23 – pro Čechy 15, pro Moravu 6 a pro Slezsko 2. V Čechách působily v trestní pravomoci například: magistrát hlavního města království Prahy ve funkci kriminálního soudu pro Prahu, pro kraje Rakovnický, Kouřimský a Berounský a jako celozemský trestní soud pro státní zločince; magistrát v Klatovech, magistrát v Chrudimi, dále také magistrát v Plzni, Táboře a Mladé Boleslavi, všechny jako kriminální soudy pro stejnojmenné kraje. Pro Moravu a Slezsko to byly: magistrát tehdejší Moravy a

⁸⁴ ŠOLLE, Václav. *Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích*. Sborník archivních prací 12. 1962. Praha, str. 105

⁸⁵ ŠOLLE, Václav. *Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích*. Sborník archivních prací 12. 1962. Praha, str. 105-106

Slezska Brna jako kriminální soud pro Brno a také jako soud pro stíhání státních zločinců z Moravy a Slezska; magistráty v Jihlavě, v Olomouci, Těšíně, Krnově, Znojmě a Uherském Brodšti pro obvody stejnojmenných krajů a také zeměpanský kriminální soud v Novém Jičíně pro kraj Přerovský.⁸⁶

Druhoinstančními soudy byly dva soudy apelační, které působily jako vrchní kriminální soudy. Pro všechny kriminální soudy působily jako vrchní dohledací úřady. Zabývaly se i poradenskou činností a kriminálním soudům poskytovaly odborné rady, týkající se aplikace předpisů na jednotlivé případy. Podřízené kriminální soudy jim posílaly jednou za čtvrt roku přehledy o všech svých vyšetřováních. V taxativně stanovených případech, vrchní soudy zasílaly spis před vyhotovením rozsudku Nejvyššímu soudnímu úřadu ve Vídni ke konečnému rozhodnutí.⁸⁷

5.1.2. Soudní organizace z hlediska civilního práva

Josef II. si byl vědom toho, že je nezbytné nahradit roztříštěnost dosavadních soudů jak po stránce osobní, věcné a místní příslušnosti, tak i v ohledu procesním, pevným systémem. V tomto smyslu se mělo uskutečnit:

- a) „*postátnění (byroktatisaci) všech soudů,*
- b) *vytvoření jednotné organizace stálých (permanentních) soudů s přesně vymezenou věcnou i místní kompetencí,*
- c) *odloučení justice od správy*
- d) *zavedení jednotného zákonodárství jak po stránce formální (t. j. v oboru vnější i vnitřní organizace soudů a v oboru řízení před nimi) tak i v materiální (všeobecný občanský, obchodní i trestní zákoník)“⁸⁸*

Soudy byly tedy rozlišovány na trestní, ty byly určeny především k ochraně veřejných práv a na civilní, které se zabývaly právem soukromým. Trestní agendu

⁸⁶ ADAMOVIČ, Karolína. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Vyd. 1. Praha: LexisNexis CZ, str. 81

⁸⁷ JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, Vilém KNOLL a Alena RUNDOVÁ. *Mezníky českých právních dějin*. 3., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 92

⁸⁸ ŠOLLE, Václav. *Civilní soudnictví předběžné v českých zemích*. Sborník archivních prací 10. 1960. Praha, str. 111

vykonávaly soudy kriminální a civilní agendu zase soudy civilní (místní a zemské).

Všechna moc ve státě, tedy i soudní, vycházela z tehdejšího představitele státní moci – zeměpána. Soudní pravomoc tak mohl panovník vykonávat buď bezprostředně takzvanými soudy zeměpanskými, nebo přeneseně takzvanými soudy patrimoniálními. Patrimoniální soudy se dále dělily na soudy organizované a neorganizované. Organizovanými soudy byly magistráty měst a městeček a soudily ve sboru soudců. Justiční úřady pozemkových vrchností patřily k soudům neorganizovaným a soudil zde jediný soudce. Josefské reformy vytvořily v rámci organizovaných soudů další dělení a to na soudy regulované a neregulované:

- 1) **soudy regulované**, nazývány také soudy řádně organizované, byly sborové soudy, které měly zákonem požadovaný počet soudců s předepsanou kvalifikací a vysvědčením o soudcovské způsobilosti, případně o zvolitelnosti a ty se dále dělily na:
 - a) **soudy plně regulované** – celé radní kolegium bylo tvořeno z plně kvalifikovaných soudců
 - b) **soudy neúplně regulované** – ty které splňovaly alespoň základní podmínky soudů regulovaných a byly složeny ze soudců, z nichž jen někteří byli plně kvalifikovaní
- 2) **soudy neregulované** byly soudy, které nadále nesplňovaly všechny podmínky soudů regulovaných a byly přezkoumávány podle regulačních pravidel, podle kterých byly zachovány, pokud měly alespoň jednoho kvalifikovaného radního nebo byly ze systému organizovaných soudů vyloučeny a přeřazeny mezi soudy neorganizované nebo úplně zrušeny.⁸⁹

Civilní soudní pravomoc se členila na spornou, ta se zabývala spornými soukromoprávními nároky a nespornou, jejímž předmětem byly právní poměry nesporné.

⁸⁹ ŠOLLE, Václav. *Civilní soudnictví předbřeznové v českých zemích*. Sborník archivních prací 10. 1960. Praha, str. 112-115

Civilní soudy první instance byly rozděleny na soudy všeobecné, privilegované a zvláštní.

5.1.2.1. Soudy všeobecné

Všeobecné soudy, jak již jejich název napovídá, se vztahovaly ke všem osobám a všem nemovitostem nacházejícím se na určitém území. Všeobecnými soudy byly zásadně všechny soudy místní. Ty vykonávaly ve svém obvodu všechnu spornou i nespornou civilní pravomoc. Osobní příslušnost se vztahovala na všechny osoby, které nebyly zvláštním předpisem přikázány do působnosti soudu zemského, který patřil mezi soudy privilegované. Nemovitosti zapsané ve veřejné knize vedené v okruhu pravomoci soudu spadaly do jeho věcné příslušnosti a předmětná příslušnost byla založena pro každý druh sporného i nesporného řízení, týkající se těchto osob a nemovitostí. Místní příslušnost se určovala podle toho, zda se jednalo o sporné či nesporné řízení. V případě řízení sporného se určovala v první řadě trvalým bydlištěm žalovaného a ve druhé řadě jeho pobytem. Co se týče řízení nesporného, tam se řídila jejich příslušnost pravidlem, podle kterého příslušela pravomoc určitému místnímu soudci nad všemi osobami, na které by se vztahovala jeho pravomoc i ve sporných záležitostech. Soudy reálné se zabývaly záležitostmi týkající se nemovitostí, které byly zapsány v pozemkových knihách. K jejich pravomoci patřilo například: projednávání žalob o věcná práva k nemovitostem, stavební spory nebo provádění soudních opatření, jako odhady, dražby či stavební uzávěrky.

Jurisdikčními normami byly mezi místní soudy řazeny:⁹⁰

- 1) **magistráty** měst a městeček, které vykonávaly vlastní jurisdikci,
- 2) **justiční úřady** pozemkových vrchností, vykonávající soudní pravomoc nad obyvatelstvem poddanských vesnic a těch poddanských měst a městeček, které neměly vlastní místní soud.

⁹⁰ K magistrátům níže v textu mé práce vycházím z Václava Šolleho z díla *Civilní soudnictví předbřeznové v českých zemích*

Oba druhy místních soudů vykonávaly civilní soudní pravomoc i správu politickou cestou zeměpanské delegace, ale správa hospodářská byla spjata s jejich pozemkovou držbou.

Magistrátů bylo celkem 217 a byly soudy kolegiálními. Byly tvořeny volbou měšťanstva, které bylo kolektivním představitelem patrimoniální soudní pravomoci. Regulace měst a městeček probíhala ve více etapách. Roku 1783 byl reorganizován magistrát vídeňský a během roku 1784 začaly být reorganizovány podle jeho vzoru i magistráty hlavních měst ostatních provincií, zejména města pražská. Praha se tak stala jednotným městem a její 4 magistráty byly sloučeny v jediný všeobecný místní soud na území celého královského města Prahy. Tento magistrát měl trojí působnost, z nichž každá byla vedena jiným senátem. Zprvce to byla působnost politická a hospodářská, dále působnost civilně soudní a třetí působností byla kriminální. Pražský magistrát tvořil: purkmistr a jeho dva náměstci, magistrátní radové, auskultanti, radní sekretáři, aktéři, radní protokolisté a pomocný personál úřadu. Po regulaci pražského magistrátu se přistoupilo k regulaci magistrátů i ostatních hlavních a významných měst královských, zejména brněnského magistrátu. V poslední fázi došlo k regulaci magistrátů ostatních měst a městeček, které vykonávaly vlastní jurisdikci. Tuto rozsáhlou regulaci vyhlásil dvorský dekret z 19. 12. 1785, týkající se převážně měst a městeček venkovských. Apelační soudy byly pověřeny k přezkoumání právních podkladů soudních pravomocí magistrátů. V případě pochybností byly pověřeny zemské soudy k přezkoumání. Dále apelační soudy zjišťovaly, zda je město schopno uhradit 450 zlatých na organizaci magistrátu. Výsledky těchto šetření vedly buď k řádnému organizování magistrátů anebo k odnětí jejich jurisdikce a převedení na pozemkovou vrchnost. Takto vznikly tři kategorie městských jurisdikcí:

- 1) magistráty všech hlavních měst a také významných měst, které byly obsazeny jen plně kvalifikovanými magistrátními rady a hospodářsky významná města, jejichž magistráty byly tvořeny alespoň třemi zkušenými právníky,
- 2) města a městečka, jejichž prostředky stačily jen k vydržování magistrátu syndikalizovaného,

- 3) ostatní, převážně poddanská městečka, která nebyla magistrátem, jakožto řádným místním úřadem.

Justiční úřady pozemkových vrchností byly vlastně samosoudy, nebyly organizované a v užším významu se daly nazývat soudy patrimonální. Takovéto soudy vykonávaly všeobecnou pravomoc spornou i nespornou nad osobami a nemovitostmi na určitém území. Dvorský dekret z 21. 8. 1788 vyňal z této všeobecné pravomoci ve prospěch hospodářských úřadů některé záležitosti jako knihovní záležitosti (např. vedení pozemkových knih), určité úkony v řízení pozůstalostním a poručenském a žaloby o zaplacení doznaných dluhů, vedení exekucí a žaloby urážkové. Mezi soudy místními a hospodářskými úřady docházelo k častým kompetenčním sporům, a tak pozdější předpisy vymezily každému přesnou oblast působnosti.

5.1.2.2. Soudy privilegované

Soudy privilegovanými byly ty soudy, jejichž pravomoc podrobovala buď určité okruhy osob, určité druhy realit nebo určité druhy sporných záležitostí. Nazývaly se někdy též soudy mimořádné. V této době byly typickými osobními soudy už pouze soudy vojenské a soud nejvyššího maršálka, reálnými byly soudy horní a lenní a kauzálními byly soudy obchodní a směnečné. Nejdůležitějšími privilegovanými soudy byly soudy zemské, které byly soudy smíšenými, jelikož do jejich pravomoci spadaly osobní, reálné i kauzální záležitosti.

Soudy zemské se zabývaly záležitostmi fisku, šlechty, duchovenstva, jiných osob pro některé zvláštní právní věci a pro věci týkající se zemských desek. V českých zemích jich bylo celkem šest. Existovaly dva zeměpanské zemské soudy, pro Čechy v Praze a pro Moravu a Slezsko v Brně a zbývající čtyři byly patrimonální knížecí zemské soudy, všechny ve Slezsku. Všech šest zemských soudů byly řádně organizované a personál byl tvořen podle výslovných předpisů.

Zeměpanské zemské soudy měly přesně stanovenou prvoinstanční civilní pravomoc. Jejich příslušnost se vztahovala na:

- 1) všechny spory, ve kterých vystupoval fiskus

- 2) právní záležitosti týkající se zemských příslušníků stavu prelátského, panského a rytířského
- 3) právní záležitosti královských měst a obcí
- 4) právní záležitosti těch obcí, které nad sebou neměly pozemkovou vrchnost
- 5) záležitosti zahraničních příslušníků šlechty
- 6) záležitosti osob s rytířským řádem
- 7) věci řádových, klášterních, kapitulních a obecních pospolitostí, jestliže je spravovali řádní představení a vystupovaly jako celek
- 8) záležitosti příslušníků kléru katolického, protestantského a řecko-východního
- 9) záležitosti příslušníků turecké Porty
- 10) věci držitelů deskových statků, pokud jim byla z tohoto důvodu vyhrazena místní soudní pravomoc
- 11) jurisdikční spory mezi vykonavateli místních soudních pravomocí
- 12) amortizace veřejných obligací
- 13) spory o neplatnost a rozluky manželství

Český zemský soud v Praze dále prováděl jurisdikci nad svobodníky a zabýval se právními věcmi, které se týkaly České požární pojišťovny. Moravsko-slezský zemský soud v Brně také rozhodoval o žalobách proti čtyřem slezským knížatům, řešil záležitosti deseti nižších stavů slezských a věci držitelů svobodnických statků na Moravě.

„Od doby své aktivace (tj. od r. 1783) skládal se český zemský soud z presidenta, vicepresidenta, ze šestnácti radů, z osmi sekretářů, dvou radních protokolistů, čtyř auskultantů, jednoho expeditora s adjunktem, jednoho registrátora při zemských deskách, jednoho účetního a tří účetních oficiantů.“⁹¹

Moravsko-slezský soud byl obsazen trochu jinak než český zemský soud. Patřil sem prezident, jeho zástupce nejvyšší zemský písař, deset radů, čtyři sekretáři, radní protokolista, expeditor, registrátor a tři kancelisti při zemských deskách, dva auskultanti, registrátor a dva účetní oficianti.

⁹¹ ŠOLLE, Václav. *Civilní soudnictví předbřeznové v českých zemích*. Sborník archivních prací 10. 1960. Praha, str. 131

Čtyři slezské knížecí zemské soudy měly zvláštní postavení. Nacházely se v Opavě (pro obvod Opavska a Krnovska), v Těšíně (pro obvod Těšínska), v Bílsku (pro obvod Bílska) a v Javorníku (pro obvod tuzemské části Nisska). Všechny tyto soudy byly privilegované civilní soudy první instance, do jejichž pravomoci byly jurisdikční normou z roku 1784 přikázány záležitosti:

- 1) *„těch, kteří patřili ku stavům jednotlivých slezských knížectví,*
- 2) *těch, kdož prokázali svoji příslušnost ku šlechtickému stavu ať to byli tuzemci či cizinci,*
- 3) *klášterních, řádových, kapitulních i jiných pospolitostí, pokud byly spravovány řádnými představenými a před soudem vystupovaly jako celky (in corpore),*
- 4) *držitelů (byť i nešlechtických) stavovských statků (až do roku 1788) výslovně též držitelů svobodnických statků), pokud jim z toho důvodu byla v místě jejich sídla vyhražena místní jurisdikce.“⁹²*

Soudy horní měly horní pravomoc, která v českých zemích odedávna patřila králi a zahrnovala v sobě vrchní právo vlastnické a vrchní právo dozoru. Tato pravomoc se projevovala udělováním horních propůjček, dozorem nad provozováním hor a tedy i výkonem horní kázeňské pravomoci a nalézáním práva ve sporných i nesporných záležitostech, které se týkaly důlního provozu. Josefínská reforma zavedla novou organizaci horních soudů. Byly to zeměpanské oblastní horní soudy a jejich zeměpanské substitute a v českých zemích také substitute patrimoniální. Základ jejich kompetencí a řízení před nimi byl obsažen v řadě patentů, zejména v patentu z 1. 11. 1781 nazývaný také jako horní jurisdikční norma a v patentu z 10. 7. 1783. Ve druhém zmíněném patentu byly ustanoveny tři oblastní horní soudy: v Jáchymově, v Příbrami a v Kutné Hoře. Pravomoc horních soudů tkvěla pouze v pravomoci reálné, jelikož příslušnost byla určována jen horní povahou a u sporných a nesporných jednání polohou předmětu. Horní jurisdikční norma určovala působnost oblastních horních soudů. Patřily sem spory týkající se provozování hor a o výtěžky a práva pocházející z tohoto provozování. Dále soudní opatření, která měla přímý vztah k hornímu dílu (odhady, dražby, uzávěrky) a konečně všechny kázeňské záležitosti

⁹² ŠOLLE, Václav. *Civilní soudnictví předbřeznové v českých zemích*. Sborník archivních prací 10. 1960. Praha, str. 131

související s horníky, důlními úředníky a ostatními pracovníky v důlním provozu. Byly to soudy organizované a byly obsazeny horním soudcem, který byl přednostou soudu, dále přisedícími, odborníky, kvalifikovanými právníky a pomocnými kancelářskými silami.

Substituce horních soudů vznikaly proto, že hornictví bylo v této době velmi vyvinuté. Tyto substituce se dělily na substituce zeměpanské a substituce patrimoniální. Zeměpanské substituce byly příslušné pro přípravné řízení, kde ještě nebylo potřeba soudcovského rozhodnutí. To znamená, že jejich pravomocí bylo vyřizování ústně přednášených žalob, prozatímní opatření v případech nebezpečí z prodlení a příprava soudních jednání. Takováto substituce byla obsazena odbornými soudci a jejich praktikanty, kteří byli delegováni mateřským horním soudem. Patrimoniální substituce měly v podstatě stejnou pravomoc jako zeměpanské, pokud splňovaly podmínky pro výkon všeobecné soudní pravomoci a horní díla opravdu provozovala. Byly obstarávány místním kvalifikovaným vrchnostenským úředníkem. Jak substituce zeměpanská, tak substituce patrimoniální, byly soudy neorganizovanými.

Soudy obchodní a směnečné byly privilegovanými soudy prvé stolice. Podle patentu z 22. 12. 1763 a pozdějších předpisů byly příslušné pro spory směnečné, pro spory vzniklé ze vzájemného obchodního spojení mezi obchodníky nebo továrníky, také pro spory z obchodních pohledávek oproti pozůstalostem obchodníků a pro amortizační řízení ohledně ztracených směnek. Tyto soudy byly tři a to v Praze, v Brně a Opavě. Zpočátku byly soudy samostatnými, ale později byly spojeny s magistráty těchto měst. V čele soudu byl purkmistr, velkou část kolegia tvořili kvalifikovaní magistrátní radové a tu menší zase přisedící z obchodního stavu. Každý soud měl také svého sekretáře a kancelářský personál.

Soudy lenní vykonávaly zvláštní soudní pravomoc lenní. Byla rozlišována léna zeměpanská a léna soukromá. Ta zeměpanská byla takzvaná česká a německá léna České koruny a patřila do nich léna ležící uvnitř České koruny a zapsaná do českých zemských desek a ta německá léna, která byla přenesena z německého císaře na českého panovníka. Lenními záležitostmi se zabývaly tři druhy soudů. Byly to:

- a) **český zemský soud** – zabýval se spornými i nespornými záležitostmi českých lén korunních,
- b) **český nejvyšší dvorský lenní soud** – nejdříve mu příslušela nesporná agenda soudní, která ale byla postoupena českému zemskému soudu a tak se omezil na funkci výkonného orgánu zemského soudu jakožto soudu lenního a úřadu lenních desek a stal se úřadem agendy mimosoudní,
- c) **český apelační soud** – ten měl v pravomoci soudní a mimosoudní záležitosti lén německých.

Nejvýznamnějším soukromým lénem bylo lenní panství olomouckého arcibiskupa, a tak tuto agendu vykonával olomoucký knížecí arcibiskupský lenní soud v Kroměříži. Dvakrát ročně se scházel k hlavnímu zasedání a jednou měsíčně k vyřizování běžných záležitostí. Byl obsazen lenním dvorským sudím, který mu předsedal, 5 přísedícími z řad lenních vazalů a 4 přísedícími z kroměřížského magistrátu, písařem, lenním mandatářem, dvěma sekretáři, registrátorem a pomocným personálem.

5.1.2.3. Soudnictví vyšší

Soudy apelační byly zeměpanské a důsledně byrokratizované instituce, které byly nadřazeny všem prvním instancím. Byly to odvolací tribunály a jejich nové uspořádání vzniklo patentem z 11. 4. 1782. Tento patent ustavil všeobecný apelační soud pro Dolní Rakousy. Likvidaci starobylé apelační komory v Praze dokončil dvorský dekret z 12. 4. 1782 a prohlásil ji dnem 1. 5. toho roku za všeobecný apelační soud pro Čechy. Začal působit od 1. 7. 1783. Tento dekret zřídil také všeobecný apelační soud pro Moravu a Slezsko v Brně, s působností od 1. 5. 1782. Jelikož tyto apelační soudy měly všeobecnou kompetenci, bylo jim vyhrazeno v jejich obvodech například: rozhodovat o odvoláních všech soudů prvních stolic, přezkoumávat a rozhodovat o zmatečných stížnostech, rozhodovat o delegaci soudní pravomoci mezi soudy stejného stupně, zkoušet kandidáty soudní služby a advokacie a rovněž měly dohled nad všemi soudy, soudci a advokáty v jejich obvodu. Každý soud byl složen z nejvyššího zemského úředníka,

viceprezidenta, z radů, sekretářů, radních protokolistů a dalšího pomocného personálu.

Nejvyšší justiční úřad, který se nazýval také Nejvyšším soudním dvorem, byl zřízen již v roce 1749. Jeho posláním bylo přezkoumávat rozhodnutí všech civilních soudů v záležitostech, které byly podle procesních zásad k této třetí instanci vůbec připuštěny. „*Do řádného instančního postupu byl zapojen příslušnými oblastními jurisdikčními normami z roku 1784.*“⁹³ Jeho sídlo bylo ve Vídni.⁹⁴

5.2. Kodifikace trestního práva

5.2.1. Všeobecný zákoník o zločinech a trestech za ně

Velice významným v oblasti materiálního trestního práva bylo vydání **Všeobecného zákoníku o zločinech a trestech za ně** v roce 1787. V něm se výrazně projevil osvícenský ideje Josefa II. a přirozenoprávní učení. „*Tendence, jež zákonodárce sledoval, jsou vyjádřeny již v preambuli zákona:*

- a) *odstranění libovůle při výkonu spravedlnosti,*
- b) *vymezení hranice mezi zločiny kriminálními, jakožto delikty těžkými a zločiny politickými, jakožto delikty lehčími, stíhanými však ještě podle tohoto zákona,*
- c) *již z označení těchto dvou kategorií zločinů se přímo podávající i rozdělení trestní kompetence mezi soudy kriminální a úřady politické,*
- d) *ukládání trestů úměrných spáchaným deliktům.*“⁹⁵

V tomto zákoníku byly na našem území poprvé zakotveny zásady *nullum crimen sine lege* a *nulla poena sine lege*. Tedy, že jednání je trestné jen v tom případě, že je za trestné výslovně uvedeno v zákoníku a pachatel mohl být uložen

⁹³ ŠOLLE, Václav. *Civilní soudnictví předbřeznové v českých zemích*. Sborník archivních prací 10. 1960. Praha, str. 143

⁹⁴ ŠOLLE, Václav. *Civilní soudnictví předbřeznové v českých zemích*. Sborník archivních prací 10. 1960. Praha, str. 111-143

⁹⁵ ŠOLLE, Václav. *Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích*. Sborník archivních prací 12. 1962. Praha, str. 91

jen takový trest, který tento zákon za daný trest ukládá.⁹⁶ „Zákoník vylučuje trestání podle volné úvahy soudců či analogie.“⁹⁷

Všeobecný zákoník o zločinech a trestech byl rozdělen do dvou dílů. V prvním díle byly zakotveny zločiny kriminální a to: těžké zločiny proti státu a panovníkovi, těžké zločiny proti lidskému životu a bezpečnosti, těžké zločiny proti cti a svobodě a těžké zločiny proti majetku a právům občanů. Takovéto zločiny byly trestány: přikováním, žalářem, veřejným bitím a pranýřem. Trest smrti byl zrušen pro řádné řízení, ale zachován byl pro případ výjimečného stavu podle stanného práva, a to ve formě oběšení. Zostřením kriminálního deliktu bylo například vypálení znamení na tváři či těle nebo zabavení majetku. Druhý díl zahrnoval zločiny politické a jejich trestání. Zločiny politické byly takové zločiny, které nesplňovaly podmínky pro zločiny kriminální a: ohrožovaly nebo poškozovaly životy a zdraví spoluobčanů, omezovaly spoluobčany na majetku či právech nebo vedly „ku zkáze mravů“. Politické delikty se trestaly: tělesnými kárnými tresty, vězením (tuhým nebo lehkým), pranýřem, vyhoštěním a veřejnými pracemi v okovech. Tento trestní kodex vytvořil také předpoklad pro třetí kategorii deliktů – přestupků, ustanovením o ostatních deliktech, těch nejméně závažných. Přestože v zákoníku nejsou přesně vypočítané, je stanoveno, že podléhají trestnímu stíhání podle zvláštních předpisů.⁹⁸

Zákoník stanovil, že aby mohl být spáchán trestný čin, je nutný zlý úmysl a svobodná vůle. Dále stanovoval polehčující a přitěžující okolnosti a podmínky zániku trestnosti a zavedl i trestnost pokusu. Trest měl mít především výchovný účinek a při jeho stanovení se vycházelo z úměrnosti mezi společenskou nebezpečností činu a přísností potrestání. Jak již bylo řečeno, trest smrti byl zrušen a nejtěžším trestem se tak stalo odnětí svobody. Odnětí svobody se mohlo uložit nejvýše na sto let a vězení mělo tři stupně.⁹⁹

⁹⁶ ADAMOVIČ, Karolína. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Vyd. 1. Praha: LexisNexis CZ, str. 74

⁹⁷ MALÝ, Karel a FLORIÁN SIVÁK. *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do r. 1918*. Vyd. 2., přeprac. a dopl. Praha: H & H, 1993, str. 335

⁹⁸ ŠOLLE, Václav. *Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích*. Sborník archivních prací 12. 1962. Praha, str. 92-93

⁹⁹ ADAMOVIČ, Karolína. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Vyd. 1. Praha: LexisNexis CZ, str. 74-75

Josefinský trestní zákoník měl tedy řadu předností. Především byl stručný, úplný a technicky dokonalý. Další předností bylo také to, že rušení náboženství bylo nadále bráno jen jako přestupek, delikt čarodějnictví vůbec nezná a v případě manželské nevěry jde pouze o delikt soukromožalobní. Nedostatkem tohoto zákoníku bylo, že zde stále přetrvávalo kruté tělesné trestání. Tím bylo zejména bití holí, vypalování cejchů nebo vystavování na pranýři.¹⁰⁰

5.2.2. Všeobecný soudní řád kriminální

Pro politické úřady byla vydána 5. 3. 1787 zvláštní instrukce „o vyšetřování, souzení a trestání politických zločinců“. Byla vydána v návaznosti na úpravu hmotného práva a obsahovala trestní řízení o politických proviněních. Zabývala se činnostmi správních orgánů při stíhání pachatelů pořádkových přestupků. Šlo jen o dočasnou úpravu, protože 17. 6. 1788 byla instrukce zahrnuta do komplexního předpisu s názvem Všeobecný soudní řád kriminální. Sestával z 304 § a odstranil většinu procesních úprav z Tereziány. Nadále vycházel ze zásad inkvizičního procesu, ale zdokonalil ho a řízení bylo tak stále tajné a písemné. Odstraňuje z řízení laický živel, protože nadále musí být trestní soud složen výlučně z odborných právníků, kteří musí být plně kvalifikovaní. Také likviduje přísahu očišťovací. Tortura je zde nahrazena jiným institutem. V případě, že se obžalovaný dopouštěl zřejmých lží, zapíral, odmítl vypovídat či předstíral duševní chorobu, mohl mu být uložen tělesný trest, a to za neposlušnost soudu. Ten spočíval v bití holí nebo metlami (až sto ran během 14 dnů) a též mu mohl být uložen půst o chlebu a vodě. V tomto řádu je již připuštěno odsouzení na základě nepřímých důkazů, ale v takovém případě nesměl být uložen trest v horní hranici trestní sazby. Předpis také uvádí přímý výčet přitěžujících a polehčujících okolností, ale krokem zpět je zde vyloučení advokáta z trestního řízení.¹⁰¹

¹⁰⁰ MALÝ, Karel a Florián SIVÁK. *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do r. 1918*. Vyd. 2., přeprac. a dopl. Praha: H & H, 1993, str. 335-336

¹⁰¹ JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, Vilém KNOLL a Alena RUNDOVÁ. *Mezníky českých právních dějin*. 3., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 91-92

5.3. Kodifikace civilního práva

5.3.1. Obecný soudní řád josefínský

Josefínský obecný soudní řád, který byl vydán 1. 5. 1781, spočíval na obecnoprávním základě a unifikoval civilní proces na dalších více než 100 let. Byl postaven na ideji absolutismu o racionálně a dobře spravovaném státě. Podle tohoto nového soudního řádu byla předvídána soustava trojinstančního rozhodování. Nejvyšší instancí byl Nejvyšší soudní dvůr ve Vídni, druhou instancí byly soudy apelační, kterým se podřídily soudy první instance, které bylo nutno změnit. Vzorem pro zákonnou úpravu civilního řízení sporného, která byla velmi složitá a nejednotná, byl německý proces, který byl pozdějšími předpisy modernizován.¹⁰²

Proces byl i nadále ponechán v rukou sporných stran. To spočívalo v dispozici se žalobou a také v tom, že soud nebyl povinen dohledávat důkazy a pátrat po nových skutečnostech, ale strany ano. Byla zde zakotvena myšlenka rovnosti účastníků před soudem.¹⁰³

Veškeré soudnictví bylo prohlášeno za „věc státní“. *„Soudní organizace se stala jednotnou a byla ovládána v tomto období postupně vydávanými právními předpisy, jež se vztahovaly na veškeré obyvatelstvo.“*¹⁰⁴ Justice byla oddělena od správy a pro soudce bylo nyní požadováno právnické vzdělání.

Ke sporným i nesporným záležitostem na venkově byly příslušné justiční úřady pozemkové vrchnosti a ve městech magistrátní soudy. Místní příslušnost byla určena dle bydliště žalovaného. Pro záležitosti šlechticů byl kompetentní zemský soud, který byl podřízen státu. Pod tyto soudy spadaly civilní spory týkající se nemovitých i movitých věci a práv plynoucích z obligačních poměrů,

¹⁰² JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, Vilém KNOLL. *Kodifikace a vývoj občanského práva procesního v 18. a 19. století*. in: Rakousko-uherské vyrovnání 1867 a jeho státoprávní důsledky v českých zemích a na Slovensku. Sborník příspěvků ke 140. výročí rakousko-uherského vyrovnání. Eds. Karel Schelle – Ladislav Vojáček, KEY Publishing s.r.o., Ostrava 2007

¹⁰³ JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, Vilém KNOLL a Alena RUNDOVÁ. *Mezníky českých právních dějin*. 2., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, str. 148

¹⁰⁴ SCHELLE, Karel a Ladislav VOJÁČEK (eds.). *Stát a právo v období absolutismu: sborník*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, str. 65

pokud k nim nebyl kompetentní některý z privilegovaných soudů, např. horní či obchodní.¹⁰⁵

V procesním právu byly rozeznávány čtyři druhy řízení. V první řadě to byl řádný a mimořádný proces ústní, který se konal před řádnými okresními soudy, ale procesní strany se mohly dohodnout, že místo ústního procesu se bude konat proces písemný či smíšený. Druhým základním druhem řízení byl tedy proces písemný a ten probíhal před sborovými soudy. Bylo na dohodě stran, zda se proces bude konat podle zákona nebo podle jejich dohody. Zde musely být strany zastoupeny advokáty a uplatňovala se zásada prostředčnosti, kdy do řízení mezi soud a strany vstupoval instrukční soudce. Tento instrukční soudce vedl o sporu spis, do kterého nalézací soud nahlížel při vydávání rozhodnutí. Dalším typem řízení byl sumární proces. Ten byl zkráceným řízením a konal se před delegovanými okresními soudy, jen pro spory výslovně uvedené v zákoně, ale pokud se strany dohodly, mohlo řízení probíhat i v jiných věcech, než stanovil zákon. Po dohodě stran mohlo sumární řízení nahradit řízení písemné nebo bagatelní. Bagatelní řízení bylo posledním ze základních čtyř druhů řízení. Bylo to nejmodernější řízení a byla zde uplatňována zásada dispoziční, ústnosti, veřejnosti, arbitrárního pořádku a volného hodnocení důkazů. V tomto řízení nebylo vyžadováno, aby strany byly zastoupeny advokáty a měly dovoleno měnit žalobu. Proces ústní, písemný a sumární byl také ovládán dispoziční zásadou, ale byla zde uplatňována zásada legálního pořádku, podle které byl proces rozdělen na jednotlivá stádia a formálně zakončen vydáním rozhodnutí. „*Konečný rozsudek byl buď podmíněný, závislý na složení přísahy tou stranou, které byl uložen, nebo nepodmíněný, který byl zamítající nebo odsuzující.*“¹⁰⁶ Takzvaný adjudikační rozsudek zakládal nová práva a povinnosti stran. Mohly být uplatňovány i opravné prostředky, a to jak řádné, tak mimořádné. Řádným opravným prostředkem proti nepravomocným rozhodnutím první instance byla apelace a proti rozhodnutí druhé stolice řádná revize. Pro opravné prostředky platil zákaz novot a „*reformatio in peius*“ a měly suspenzivní i devolutivní účinky.

¹⁰⁵ SCHELLE, Karel a Ladislav VOJÁČEK (eds.). *Stát a právo v období absolutismu: sborník*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, str. 66

¹⁰⁶ JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, Vilém KNOLL a Alena RUNDOVÁ. *Mezníky českých právních dějin*. 3., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 118

Josefinský soudní řád měl i své nedostatky, především přemíru vysvětlujících a doplňujících novel a speciální úpravy pro některé druhy zvláštních řízení, což vedlo ke značné nepřehlednosti. Z toho důvodu se objevilo úsilí obecný soudní řád přepracovat a výsledkem byl západohaličský soudní řád z roku 1796. Tento soudní řád byl propracovanější a důslednější než josefinský, jelikož obsahoval také řízení mimořádná.¹⁰⁷

5.3.2. Další kodifikační práce

Po tom co Josef II. nastoupil na trůn, okamžitě přistoupil k oživení práce zákonodárné komise. Předseda komise hr. Sinzendorf navrhl, že by se nemělo čekat na vyhotovení celého zákoníku, ale že by se měly postupně vydávat díly, které budou dokončeny, s čímž Josef II. souhlasil. V této době začal reformovat i jiné oblasti práva. Byla vyhlášena náboženská tolerance a především zrušeno nevolnictví. To mělo význam i pro práci zákonodárné komise, jelikož zrušením nevolnictví byla odstraněna další překážka na cestě ke sjednocení práva. Dvorský dekret ze 7. 6. 1784 stanovil, že Koldínův zákoník bude platit pro poddané na Moravě i ve Slezsku, až do vydání nového občanského zákoníku. Tak bylo unifikováno městske právo s právem poddanským.¹⁰⁸

Hlavním referentem zákonodárné komise byl, stejně jako za Marie Terezie, J. B. Horten. Ten vypracoval stať o právu manželském. Na konci roku 1782 byla předložena panovníkovi, ale vyskytly se k ní námitky, zejména z řad duchovenstva. Z toho důvodu ji Josef II. vrátil komisi k přepracování. Po předložení přepracované stati ji Josef II. 16. 1. 1783 vyhlásil jako manželský patent. Patent stanovil, že manželské záležitosti jsou odňaty církevním soudům a jsou nyní v kompetenci soudů světských. Vyhlášení samozřejmě vyvolalo značný rozruch. Dokonce bylo navrženo, aby se zavedl obligatorní civilní sňatek. Jelikož

¹⁰⁷ JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, Vilém KNOLL a Alena RUNDOVÁ. *Mezníky českých právních dějin*. 3., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 117-118

¹⁰⁸ SCHELLE, Karel a Ladislav VOJÁČEK (eds.). *Stát a právo v období absolutismu: sborník*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, str. 43

se názory různily, Josef II. požádal zákonodárnou komisi, aby rozhodla. Ta se vyslovila proti civilnímu obligatornímu sňatku.¹⁰⁹

J. B. Horten vypracoval také stať o právu dědičném. Komise ji schválila a předložila panovníkovi k sankci. V únoru 1786 byla schválena ve státní radě a již 3. 5. téhož roku vyhlášena jako patent o dědické posloupnosti. Dědická posloupnost spočívala v rovné a jednotné posloupnosti pro všechny stavy, došlo tedy k odstranění stavovských rozdílů a byla zavedena rovnost pro všechny dědičné země, včetně Haliče.

V říjnu 1785 byl dokončen první díl připravované občanskoprávní kodifikace, kterou zákonodárná komise bez větších připomínek schválila a předložila Josefu II. k sankcionování. Proti původní osnově byly provedeny rozsáhlé změny a obsah byl značně zkrácen. „*Císařským rozhodnutím z 21. února 1786 byly nařizeny některé další změny, které komise podle Hortenových návrhů také okamžitě zapracovala.*“¹¹⁰ V březnu 1786 byla osnova odevzdána státní radě a císař ji 31. 3. 1786 na její návrh schválil. Jako platný zákoník byla osnova vyhlášena 1. 11. 1786. Do češtiny tento zákoník přeložil tlumočnick českého jazyka a profesor české řeči a literatury na univerzitě ve Vídni Josef Zlobický. Bohužel ještě před vydáním zákoníku Horten zemřel a novým referentem byl pověřen dvorní rada Keesz. Ten se při své práci řídil návrhem druhého a třetího dílu, tak jak ho vypracoval Horten. Jelikož komise měla kodifikovat vedle práva soukromého i jiná odvětví práva, byla velice přetížena a do smrti Josefa II. v roce 1790 kodifikační práce na občanském zákoníku nijak nepokročily.

Kodifikace občanského práva tak pokračovala za vlády Leopolda II. a dokončena byla až v roce 1811, po 60 letech od započetí přípravných prací, za vlády Františka I. Ten občanský zákoník vyhlásil patentem dne 1. 6. 1811 pod názvem „Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (ABGB), v českém jazyce jako „Všeobecný občanský zákoník rakouský“.¹¹¹

¹⁰⁹ JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, Vilém KNOLL a Alena RUNDOVÁ. *Mezníky českých právních dějin*. 3., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 101

¹¹⁰ SCHELLE, Karel a Ladislav VOJÁČEK (eds.). *Stát a právo v období absolutismu: sborník*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, str. 44

¹¹¹ JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, Vilém KNOLL a Alena RUNDOVÁ. *Mezníky českých právních dějin*. 3., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 100-102

6. Závěr

Ve své práci jsem se zabývala problematikou soustavy soudnictví za vlády Marie Terezie a Josefa II. Abych toto téma mohla lépe uchopit, bylo třeba nejdříve zkoumat, jak se soudnictví rozvíjelo již od počátku českého státu.

Konkrétně jsem se zaměřila nejprve na soudnictví od počátku státu, kdy byl nejvyšším nositelem soudní moci panovník. Jak se však šlechta postupně dostávala k moci, mělo to vliv i na změnu soudnictví. Nejvýznamnějším šlechtickým soudem tu byl od 2. poloviny 13. století zemský soud větší, kde se projevil vliv šlechty především organizačním uspořádáním, kdy přísedící soudu byli pouze ze šlechtického stavu. Velký vliv šlechty měl za následek vznik komorního soudu, čímž chtěl panovník zamezit ovládnutí ostatních soudů šlechtou, a to především právě soudu zemského. V období feudálního absolutismu se postavení zemského soudu poněkud změnilo Obnoveným zřízením zemským. Zemské soudy přišly o svou svrchovanost a staly se z nich královské soudy, které byly kontrolovány panovníkem. Soudní moc byla v tomto období pouze v rukou panovníka. Změnilo se i procesní řízení, kdy ustupuje zásada ústnosti a na její místo se dostává proces písemný.

S velkým rozmachem zakládání měst ve 13. století se začíná upravovat městské soudnictví. To bylo zpočátku velice nejednotné, sjednotil jej až Koldínův městský zákoník. Roku 1547 proběhlo první protihabsburské povstání, kterého se účastnila města. Jedním z trestů za toto povstání bylo založení apelačního soudu, kterým chtěl Ferdinand I. kontrolovat právní život a jurisdikci ve městech. Absolutistický režim se zde projevil v pravomoci královských rychtářů, kteří prověřovali osoby, které se účastnily povstání. Městské soudy byly vzorem pro soudy poddanské, které byly velmi důležité, neboť poddaní tvořili většinou vrstvu obyvatelstva. Ti měli velice malou intenzitu právní ochrany, jelikož veškeré soudnictví nad nimi bylo v rukou šlechty.

Za vlády Marie Terezie došlo k zavedení tří soudních instancí. První instancí byly nadále například soudy městské, druhou instancí tvořily apelační soudy a nově vznikl Nejvyšší soudní dvůr ve Vídni, který byl tvořen třemi senáty, pro jednotlivé oblasti. V oblasti soudnictví zde bylo důležité vydání Trestního

zákoníku Marie Terezie. Ten poprvé zakotvil dvojkolejnost trestněprávních norem, která umožnila sledovat vedle sebe procesní i hmotné právo. Tereziána rovněž jako první přesně stanovila pravidla pro mučení. Významným krokem bylo zrušení většiny hrdelních soudů, kterých zůstalo pouze 24.

Za Josefa II. došlo k oddělení soudnictví od státní správy. Pro oblast soudnictví je důležitá josefínská reforma z roku 1783, která začlenila soudy do nové soudní soustavy. Soudy se od této doby členily na soudy všeobecné, privilegované a zvláštní, z nichž soudy všeobecné byly jádrem nové soustavy a dělily se na soudy místní, apelační a Nejvyšší soudní úřad. Důležité bylo také to, že se začalo důsledně oddělovat trestní a občanskoprávní řízení. Kodifikační úsilí Josefa II. je znázorněno vydáním řady právních předpisů, které přinesly řadu změn a zakotvily nové právní zásady.

Soudnictví tedy prošlo od počátku českého státu řadou změn. Bylo ovlivněno především vývojem státních útvarů na našem území a také vnitřní i vnější politickou situací.

Resumé

Diese Diplomarbeit beschäftigt sich mit der Problematik des Justizsystems unter der Regierung Maria Theresia und Josephs II. Um das Thema besser aufgreifen zu können, war es nötig, zuerst die Entwicklung des Gerichtswesens von den Anfängen des tschechischen Staates zu erforschen. Konkret konzentriert sich die Arbeit zuerst auf das Gerichtswesen von den Anfängen des Staates, in denen die höchste gerichtliche Gewalt in den Händen des Herrschers lag. Mit dem großen Aufschwung der Städte im 13. Jahrhundert entwickelte sich das städtische Gerichtswesen. Dieses war am Anfang sehr uneinheitlich und wurde erst durch das städtische Gesetzbuch Koldins vereinheitlicht. Unter der Regierung Maria Theresia wurden drei Gerichtsinstanzen eingeführt. Unter der Regierung Josephs II. wurde das Gerichtswesen von der Staatsverwaltung getrennt. Für den Bereich des Gerichtswesens ist die josephinische Reform aus dem Jahre 1783 bedeutend, die Gerichte in ein neues Gerichtssystem eingliedert. Die Gerichte wurden seitdem in allgemeine, privilegierte und außerordentliche Gerichte unterteilt. Das Gerichtswesen hat seit den Anfängen des tschechischen Staates eine Reihe von Änderungen durchgemacht. Es wurde vor allem durch die Entwicklung der Staatsgebilde auf unserem Gebiet und auch die innen- und außenpolitische Situation beeinflusst.

Seznam použité literatury

ADAMOVIÁ, Karolína. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Vyd. 1. Praha: LexisNexis CZ, 2005, 231 s. ISBN 80-86920-07-0.

MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4., přeprac. vyd., V nakl. Leges vyd. 1. Praha: Leges, 2010, 640 s. Student (Leges). ISBN 978-80-87212-39-4.

SCHELLEOVÁ, Ilona a Karel SCHELLE. *Soudnictví: (historie, současnost a perspektivy)*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, 592 s. ISBN 80-86432-65-3.

SCHELLE, Karel. *Dějiny české veřejné správy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, 314 s. ISBN 978-80-7380-203-5.

KLABOUC, Jiří. *Staré české soudnictví: (jak se dříve soudívalo)*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1967, 417 s., příl. Populární právnická knihovna.

ŠAROCHOVÁ, Gabriela V, Pavel BĚLINA, Jiří KAŠE, Jan Pavel KUČERA a Jaroslav CUHRA. *České země v evropských dějinách*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2006, 4 sv. ISBN 80-7185-795-5.

ŠOLLE, Václav. *Civilní soudnictví předbřeznové v českých zemích*. In: Sborník archivních prací. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra 10, č. 1 (1960), s. 111-145.

ŠOLLE, Václav. *Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích*. In: Sborník archivních prací. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra Roč. 12, č. 1 (1962), s. 87-142.

MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003. ISBN 80-7201-433-1.

STARÝ, Marek. *Přední klenot zemský: větší zemský soud Království českého v době rudolfínské*. Praha: Auditorium, 2014. ISBN 978-80-87284-38-4.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-709-1.

KREUZ, Petr. *Postavení a působnost komorního soudu v soustavě českého zemského trestního soudnictví doby předbělohorské v letech 1526-1547*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-7184-837-9.

SOKOL, Petr a Jan HAJŠMAN. *Po stopách plzeňské spravedlnosti: historie a topografie hrdelního soudnictví*. V Domažlicích: Nakladatelství Českého lesa, 2010. ISBN 978-80-87316-14-6.

VESELÝ, Jiří. *Slubní soud: příspěvek k dějinám procesního práva*. V Praze: Nákladem Sborníku věd právních a státních, 1939. Knihovna Sborníku věd právních a státních, nová řada, č. 18.

PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Sefer, 2001. ISBN 80-85924-33-1.

JAN, Libor. *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*. Brno: Masarykova univerzita, 2000. Paginae historiae mediaevalis. ISBN 80-210-2480-1.

REZEK, Oldřich. *Změny soudního systému v zemích Koruny České v době pobělohorské: (vybrané problémy)*. Vyd. 1. Ostrava: Key Publishing, 2007. Právo (Key Publishing). ISBN 978-80-87071-16-8.

SCHELLE, Karel. *Vývoj trestního řízení*. Vyd. 1. Ostrava: Key Publishing, 2012. Právo (Key Publishing). ISBN 978-80-7418-139-9.

KROFTA, Kamil, JANOUSEK, Emanuel (ed.). *Dějiny selského stavu: [přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě]*. Vydání 2. V Praze: Jan Laichter, 1949. Laichterův výbor nejlepších spisů poučných.

SCHELLE, Karel a Ladislav VOJÁČEK (eds.). *Stát a právo v období absolutismu: sborník*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005. ISBN 80-210-3899-3.

- KADLECOVÁ, Marta. *Přípravné řízení v Obnoveném zřízení zemském*. Právněhistorické studie. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1992
- MALÝ, Karel a Florián SIVÁK. *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do r. 1918*. Vyd. 2., přeprac. a dopl. Praha: H & H, 1993. ISBN 80-85467-61-5.
- URFUS, Valentin. *Zdomácnění směnečného práva v českých zemích a počátky novodobého práva obchodního*. 1. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1959. Právněhistorická knižnice.
- JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, Vilém KNOLL a Alena RUNDOVÁ. *Mezínky českých právních dějin*. 3., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 978-80-7380-251-6.
- JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, Vilém KNOLL. *Kodifikace a vývoj občanského práva procesního v 18. a 19. století*. in: Rakousko-uherské vyrovnání 1867 a jeho státoprávní důsledky v českých zemích a na Slovensku. Sborník příspěvků ke 140. výročí rakousko-uherského vyrovnání. Eds. Karel Schelle – Ladislav Vojáček, KEY Publishing s.r.o., Ostrava 2007
- ADAMOVIČ, Karolína. *Pojetí práva v Koldínově zákoníku*, in Pavel Kristián z Koldína: sborník příspěvků ze stejnojmenné konference. Klatovy: Město Klatovy, 2015. Klatovy v prostoru a čase.
- MALÝ, Karel. *Koldínův zákoník jeho dílo v dějinách českého práva*, in: Pavel Kristián z Koldína: sborník příspěvků ze stejnojmenné konference. Klatovy: Město Klatovy, 2015. Klatovy v prostoru a čase.
- ADAMOVIČ, Karolína. *Apelační soud v českém království v letech 1548-1651*. in: Collectanea opusculorum ad iuris historiam spectantium Venceslao Vaněček septuagenario ab amicis discipulisque oblata: pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1975, s. 101-112
- ADAMOVIČ, Karolína. *Žáci darebáci před univerzitním soudem*. In: Krok, roč. 7, 2010, s. 20-22;

MIOŠGOVÁ, Kateřina. *Trestní právo v Koldínově městském zákoníku*. Plzeň, 2014. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Katedra právních dějin.

MOUČKOVÁ, Zuzana Venuše. *Reformy Marie Terezie*. Plzeň 2007. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta právnická. Katedra právních dějin.

VÍTEK, František. *Role apelačního soudu v českých dějinách*. Plzeň, 2002. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Katedra právních dějin.